

Petar Korunić

O NEKIM PROBLEMIMA SLOVENSKE POLITIKE 1866.

Istaknuti slovenski narodnjaci iz svih slovenskih pokrajina imali su 27. rujna 1866. u Ljubljani politički skup, koji su održali nakon glavne skupštine »Slovenske Matice«.¹ Na tom političkom sastanku je većina »umjerenih«² rodoljuba prihvatila, unatoč odlučnom protivljenju manjine, a pod utjecajem historijskog prava koje je od 1860. dominiralo u političkom životu Habsburške Monarhije, slovenski politički program temeljen, kao i »mariborski program« iz 1865, na načelu posebnosti historijskih zemalja i pokrajina.³

O tom skupu i na njemu usvojenom političkom programu, koji je prihvaćen pod utjecajem političkih prvaka — Etbina Henrika Coste, Lovra Tomana i Janeza Bleiweisa — slovenski narodnjaci nisu otvoreno pisali u svojim listovima. Ipak su — nasuprot historijskom pravu i, naravno, na njemu osnovanom političkom programu — pojedini slovenski narodnjaci već na samom skupu a zatim i u novinama⁴ odlučno istakli narodno pravo, na temelju kojeg su Slovenci jedino mogli osnovati narodni i politički program »Zedinjene Slovenije«.

Politički program koji su slovenski narodnjaci prihvatili 27. rujna 1866. ostao je nepoznat do danas. A ipak, njega je u sažetom obliku nepoznati slovenski rodoljub, nakon održanog sastanka slovenskih narodnjaka, uklopio u svoj opširni dopis i uputio »Narodnim Novinama«, koje je u Zagrebu uređivao Ljudevit Gaj. Dopis je, međutim, objavljen tek početkom 1867. godine,⁵ kada su taj program slovenski narodnjaci već bili napustili. Mi taj dopis u cjelosti donosimo u prilogu ove rasprave. Osim toga, o tom programu pisao je, izloživši ga kao »nacrt programa« lista »Slovenec«, Andrej Einspieler nakon održanog spomenutog političkog skupa.⁶

Nepoznati slovenski narodnjak nije slučajno svoj dopis uputio Gajevim »Narodnim Novinama«. Te novine su još za ilirskog pokreta bile otvorene slovenskim narodnjacima, u kojima su oni, napokon, za revolucije 1848. objavili brojne programatske članke.⁷ Za vrijeme Bachova apsolutizma »Narodne Novine« su postale službeno glasilo i od suradnje u njima odustali su ne samo slovenski nego i brojni hrvatski narodnjaci.

Međutim, Ljudevit Gaj je 1. srpnja 1862. u programatskom uvodnom članku javio da su »Narodne Novine« od 30. lipnja 1862. »prestale biti službeni organ vlade« i da su »postale posve samostalne«, te da će »od sada biti opet ono slavenskom jugu, što bijaše od prije:

¹ Usp. I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848—1895, knj. II, Ljubljana 1956, 112; V. Melik, Slovenci i jugoslovensko pitanje u doba Ujedinjene omladine srpske, Zbornik radova: Ujedinjena omladina srpska, Novi Sad 1968, 324—325.

² Naziv »umjereni« upotrijebio je nepoznati slovenski narodnjak u dopisu koji donosimo u prilogu. »Umjereni« narodnjaci (»vođe« slovenskog naroda) bili su, po njemu, oni koji su prihvatili slovenski politički program temeljen na historijskom pravu, za razliku od »odlučnih« i malobrojnijih narodnjaka koji su na tom skupu zagovarali da Slovenci svoj politički program osnuju na narodnom načelu.

³ Vidi prilog ovoj raspravi.

⁴ Novice 40 i 41, 3. i 10. listopada 1866, 323, 328—329; Slovenec 88, 3. studenog 1866, 353; te Zukunft i Slavisches Centralblatt 40, 1866, 299.

⁵ Narodne Novine 5, 7. siječnja 1867, 1—2.

⁶ Slovenec 81, 10. listopada 1866, 323—324.

⁷ Usp. P. Korunić, Prilog poznavanju hrvatsko-slovenskih političkih odnosa 1848, Historijski zbornik XXXI—XXXII, Zagreb 1978—79; isti, Jugoslavenska ideja u politici Hrvata i Slovenaca za revolucije 1848—1849, Radovi 14, Instituta za hrvatsku povijest, Zagreb 1980 (u tisku).

da će novine ove, neodvisne i proste⁸ od ičijeg utjecaja opet propoviedati slogu i ljubav jugoslavenskim plemenima, širiti narodnu svijest sve to dalje, braniti ustav i slobodu sve to revnije, sijati nauku i prosvjetu sve to bolje, pa tako pripravljati narod za važne događaje, koji nastaju; pripravljati ga za slavu budućnost, koja ga čeka, jednom rieči, nastaviti: rasprostranjivanje one ideje,⁹ koju su ove Narodne Novine s Danicom prve naviestile, izustile i razvijale.¹⁰

U prilikama potpune političke neizvjesnosti o daljem razvoju događaja u Monarhiji, Ljudevit Gaj je u »Narodnim Novinama«, i u ponovo pokrenutoj »Danici ilirskoj« (1863—1867), sve do 1868. zastupao jugoslavensku ideju u obliku ilirizma. Smatrao je da se južnoslavenski narodi moraju odlučno pripremati za buduće sjedinjenje i to: širenjem »jugoslavenske sloge« i svijesti o jugoslavenskoj zajednici; a prvi korak k općem sjedinjenju, trebalo bi da bude stvaranje jedinstvenog južnoslavenskog jezika i književnosti, koji bi Južne Slavene kao »jedno tijelo« tješnje povezali u »narodnom duhu«.¹¹

Ipak, Ljudevit Gaj je polazio od pojedinačnih nacionalnih i »historijskih« posebnosti u Južnih Slavena,¹² a jugoslavensku ideju uzimao kao nadnacionalnu (najprije kao jezično-književnu koja tek u budućnosti treba da preraste u političku) kategoriju: »Slavenski naš narod na jugu, u velikoj Iliriji, razdijeljen već od nekad na četiri historička plemena, po imenu na bugarsko, sèrbsko, hèrvatsko i slovensko, a izmješani i prepleteni ograncima pèrvobitnih Slavena, što su od vajkada živili u prastaroj Iliriji, nije mogao od svoga pamtíveka sve do sada do te sreće doći, da se sjedini u duhu i u onim sredstvima, koja razploduju jednake misli kod naroda, ka kojima spada prije svega pismo i književni jezik«.¹³

Prema tome, Ljudevit Gaj je jugoslavensku ideju u obliku ilirizma nastojao prilagoditi novim prilikama i okolnostima, čime se, u jugoslavenskoj ideologiji, nije mnogo razlikovao od ostalih hrvatskih narodnjaka-ideologa jugoslavenstva. Gaj je polazio od »ideje jedinstva jezičnoga« u književnosti »a tečejem vremena može bit i u govoru svih Slavena, koji žive na jugu iliri na ilirskom poluotoku«.¹⁴ Prema njegovu gledištu, time bi se pojedine nacionalne posebnosti u južnoslavenskih naroda učvrstile, jer u »duhovnom narodnom« (jezično-književnom) i, kada okolnosti to dopuste, u političkom jedinstvu leži njihov spas od vanjskih opasnosti. Smatrao je, dakle, da južnoslavenski narodi svoju budućnost treba da potraže u zajedničkoj jugoslavenskoj »zadruzi« — u protivnom: isključivi »separatizam« (isključivo nacionalna politika koja u sebi ne sadržava ideju o južnosla-

⁸ Slobodne.

⁹ Ideju o jugoslavenskoj zajednici u najširem smislu.

¹⁰ Narodne Novine 1, 1. srpnja 1862, 1.

¹¹ Narodne Novine 73, 31. ožujka 1863, 289: »Jezik je glavna sveza naroda. Nek je narod ma kako različan po čemu ni bud: po prošlosti, ili poviestnici, po vieri, po težnji, po običajima, samo ako jednim jezikom govori, sasvim je razumno i u redu, da sastavlja jedno tijelo, osobito pri slobodnim ili ustavnim ustanovama.«

¹² Uza sve to što još narodnjacima za ilirskog pokreta nisu bili jasni nacionalni odnosi u Južnih Slavena, a slavistička nauka je u taj problem unijela još više nejasnoće poistovjećujući jezik s nacionalnošću, ipak su oni bili svjesni činjenice o postojanju tri »rodoslovna« ili »genetička« imena — hrvatskog, slovenskog i srpskog, te su isticali njihove nacionalne posebnosti. Lj. Gaj je potkraj 1839. zaključio da »Srb neće nikad biti Hrvat ili Kranjac [Slovenac; P. K.] a ova dvojica kad nisu, nemogu ni pošto biti Srblija«. Pri tom je upotrebu ilirskog imena obrazložio riječima: »Namera naša nije posebna imena [u Južnih Slavena; P. K.] ukinuti, nego ih samo skupnim narodnim imenom sjediniti, jer su sa svakim posebnim imenom skopčani događaji, koji sakupljeni čine dogodovštinu obćenite narodnosti ilirske.« Proglas od 23. studenog 1839, Danica ilirska, br. 47.

Isto gledište Lj. Gaj je zastupao početkom 1864: »Ime ilirsko nije nikada na to išlo, da zavari Serbe i Hèrvate, ili da se jedni ili drugi odreknu svoga plemenskoga imena, već da cijeli jug t. j. Slovence, Hèrvate, Serbe i Bugare skopča u jedno cijelo pred svietom tako, da svaki za sebe ipak bude svoj sa svojom posebnom poviesti i osebinami.« Narodne Novine 15, 20. siječnja 1864, 59.

¹³ Narodne Novine 72, 30. ožujka 1863, 285.

¹⁴ Na ist. mjestu.

venskoj zajednici) dovest će ih do propasti: »Ta kamo ćemo sa separatističkim propagandizmom? Kamo ćemo tako nesložni, razclepani mi južni Slaveni doći, ako bude uvijek i uvijek svaka grana i svako pleme na svoj mlin vodu svraćala, ako nebude u nas nikad složne uzvišenije misli i volje!«¹⁵

Nasuprot dualističkim koncepcijama o državnom uređenju, »Narodne Novine« su, sve do 1868, zagovarale — jedno vrijeme pod stanovitim utjecajem *Narodno-samostalne stranke*, koja je nastala postepenim odvajanjem jednog dijela narodnjaka pod vodstvom kancelara, šefa hrvatske vlade, Ivana Mažuranića, i koja je nastavila s tradicijom Hrvatskog sabora za revolucije 1848. godine — federativno uređenje Habsburške Monarhije, osnovano na narodnom načelu i principu nacionalne ravnopravnosti. Ta osnovna načela, Gaj je tijesno povezivao s jugoslavenskom ideologijom.¹⁶

Polazeći od načela narodnosti i uz to politike federalizma i austroslavizma, te od ideje o postepenom tješnjem povezivanju južnoslavenskih naroda — »Narodne Novine« su 23. siječnja 1863. objavile uvodni članak, koji je zacijelo potekao od pera Ljudevita Gaja, pod naslovom »Sadanji položaj slovenskog naroda«. U njemu je autor izrazio punu podršku slovenskim narodnjacima u njihovoj borbi protiv germanizacije i zalagao se za dalji razvoj slovenskog narodnog pokreta. U tom članku, kao i u mnogim drugim koje su »Narodne Novine« objavile od 1862. do 1868, uvodničar se odlučno zalagao za slobodni razvoj slovenskog narodnog jezika i njegovu javnu upotrebu, te za ujedinjenje Slovenaca i njihovo tješnje povezivanje s Hrvatima, odnosno s ostalim Južnim Slavenima. Smatrao je, pri tom, da je Kranjska, kao izrazito slovenska pokrajina, središte oko kojeg treba da se okupe Slovenci: »Ovo je dakle jezgra, oko koje se zaokružuju ostali Slovenci u štajerskoj, Koruškoj i u Primorskoj; ovdje se ima odlučiti udes ove grane; kranjski će sabor danas il' sutra, al svakako jednoć odlučiti pitanje, šta će biti iz međaša Slavenstva na južnom zapadu. A biti će kreševo tim žešće, ako pomislimo, da kroz Cielovac, Celje i Ljubljanu vodi trgovački drum iz Berlina i Beča k Jadranskom moru. Nu nebi se mi nadali sretnom uspiehu te borbe, da nije poznato naravoslovno pravilo, da srodno k srodnom teži; ovako se i Slovenci u svom razvitku svoga jezika primiču laganim korakom najprostranijem nariječju Jugoslavenstva. Pa nevara ih u tome ideja uzajamnosti; jerbo je već god. 1848. sabor zagrebački izjavio svijetu pa napose i vladi, da Jugoslavenima neima spasa niti budućnosti, ako bude jedan narod drugi prezirao, ako se ne budu štovali i ljubili kano rođena si braća! Pa stoga dvostruko naš mora zanimati, što danas biva na zapadu Sutle i Bregane; ne radi se tamo smo o njihovom stanju,¹⁷ nego i posredno o udesu ostalih jugoslavenskih grana.«¹⁸

¹⁵ Isto.

¹⁶ U pozivu za preplatu za 1863. Lj. Gaj je pisao da će osnovna zadaća »Narodnih Novina« i dalje biti da »zastupaju narodne interese, a navlastito da rađe za razvitak narodnosti uz ustavnu slobodu i samoupravnu nezavisnost naše trojedne kraljevine. Nu kao što nam naša hrvatska domovina mora da bude središću najbliža, tako ipak hoćemo da se nepomično držimo onih naših načela, koja su osnovana na temelju ljubavi među braćom jedne kćeri i jednoga jezika [među Južnim Slavenima; P. K.], te koja su čista od nesretnih i po sav naš narod ubitačnih, tko bi znao od koga potaknutih težnjah, koje uz prisvajanje nekakova izključiva gospodstva, duhu vremena i ravnopravnosti posve protivna, odbijaju simpatije rođene nam braće, to jest simpatije onih bližnjih česti našega naroda [jugoslavenskog; P. K.], koja po jednakosti prieteci nam opasnosti i po izgledu lieka, dakle po istovjetnosti interesa najveće, pače jedino naravno jamstvo pružaju za zajednički napredak i budućnost [u južnoslavenskoj zajednici ravnopravnih naroda; P. K.].

Zaista rođene nam braće prirodene simpatije čuvati, gojiti i jednakim uvažavanjem i štovanjem njihovih individualnosti sa hrvatskom srećom identificirati, mlijemo, da je tim plemenitija zadaća, i tim svetija dužnost, što bi jedva krepki bili i u nepovrijeđenoj zadrugi [južnoslavenskoj zajednici; P. K.], da se opremo i odolimo himbi i nasilju, kako smo okruženi zamkama i mriežama složnih u mērznji proti nam naše narodnosti neprijatelja. » *Narodne Novine* 142, 18. prosinca 1862, 567.

¹⁷ O stanju Slovenaca, razvoja slovenskog narodnog pokreta i borbi slovenskih narodnjaka protiv germanizma.

¹⁸ *Narodne Novine* 22, 23. siječnja 1863, 85.

Od početka druge polovice 1862. do 1868, »Narodne Novine« su posvećivale veliku pažnju političkom i kulturnom razvoju u Južnih Slavena, a posebno u Slovenaca.¹⁹ Osim toga, od 1862, svako ljeto su brojni hrvatski narodnjaci posjećivali prigodne narodne svečanosti u Slovenaca. Na taj način, produbljivali su se i sve više učvršćivali hrvatsko-slovenski odnosi.²⁰ U vezi s tim, »Narodne Novine« su 12. kolovoza 1862. objavile opširni uvodni članak, datiran 5. kolovoza u Varaždinu, od nepoznatog hrvatskog narodnjaka pod naslovom »Slovenska svetkovina u Mariboru«.²¹ Na proslavi mariborske čitaonice 3. kolovoza 1862. prisustvovalo je 12 hrvatskih narodnjaka iz Zagreba i Varaždina. Tom prilikom su se sreli s istaknutim slovenskim narodnjacima, i J. Bleiweis je istakao da Hrvati imaju »pèrvi put svoje zastupnike u Sloveniji«.²² Polazeći od slovenske nacionalne individualnosti, te od koncepcije o jugoslavenskoj zajednici, koju je suprotstavio velikonjemačkoj ideji, hrvatski narodnjak, autor spomenutog članka, je budućnost Slovenaca vidio u njihovu tješnjem povezivanju s Hrvatima. Zato je slovenske narodnjake pozvao da se odlučno suprotstave germanizaciji širenjem slovenske nacionalne svijesti: »Da se ono [slovenske pokrajine; P. K.], što još nije niemština progutala, za jugoslavenstvo u taman neizgubi; da se ono narodna življa [Slovinci; P. K.] od propasti uzčuva, što niemacki želudac do sada nije mogao prekuhati, to je najsvetija dužnost onih slovenskih domoljuba, kojih duh je čist i neotrovan ostao, da sa svom snagom duha svoga onamo djeluju, da se ono, što još nije posve izgubljeno za jugoslavenstvo od propasti spasi, da se za budućnost sačuva; njihova ima biti briga, da se sviest narodna među Slovencima probudi, razširi, te tako za budućnost narodnosti jugoslavenskoj čvrst temelj položi.«²³

Od 6. studenog 1862. po želji Ljudevita Gaja — koja je bila u skladu s njegovom jugoslavenskom ideologijom — počeo je slovenski narodnjak pod pseudonimom »Od gornje Save«, zacijelo Radoslav Razlag, u uvodnim člancima pod naslovom »Slovenija« upoznavati hrvatsku javnost s razvojem slovenskog narodnog pokreta i širenjem slovenske nacionalne svijesti.²⁴ Polazeći od slovenske nacionalne i političke individualnosti, u tim člancima je zaključio da su težnje Slovenaca usmjerene ujedinjenju slovenskih pokrajina u jedno političko tijelo — u »jednu krunovinu«.²⁵ Nakon toga, isti autor je u opširnim dopisima nastavio opisivati političke i kulturne prilike u Slovenaca.²⁶ U dopisu datiranom 18. studenog 1862, ocijenio je da će željeznica još više približiti Slovence i Hrvate. Smatrao je da se ta dva naroda moraju što tješnje povezati, jer se samo tako mogu spasiti od njemačke opasnosti.²⁷

¹⁹ Prateći razvoj slovenskog narodnog pokreta, »Narodne Novine« su zaključile da je Slovincima neophodan politički list, koji bi širio slovensku nacionalnu svijest. Nadajući se da će im to uspjeti, te novine su prilikom podneska molbe za izdavanje lista »Naprej« pisale: »Već višekrat imadomo priliku napomenuti, kako Slovinci, probudivši se k novomu narodnomu životu, osobito u novije vrijeme živo razvijaju svoje snage, da zapostavljenoj svojoj narodnosti zadobiju ona prava, koja ju idu po viećitom zakonu božanskom i naravskom [po prirodnom i narodnom pravu; P. K.], i po načelu proglašene u Austriji ustavne i narodne ravnopravnosti. Narodu ovako probuđenomu treba prije svega javnih glasila, a osobito neodvisnih političkih novina, koje bi dosljedno djelovale na razvitak auha narodnjeg [slovenskog; P. K.] i branile ga od nasertajah i krivdah neprijateljskih.« *Narodne Novine* 50, 29. kolovoza 1862, 197.

²⁰ Nije zadaća ovog uvoda da ukaže na odnos hrvatske politike prema Slovincima. To ćemo uraditi na drugom mjestu. Ovdje želimo pokazati samo to, zašto su brojni slovenski narodnjaci od 1862. do 1867. svoje dopise objavljivali u »Narodnim Novinama«.

²¹ *Narodne Novine* 37, 12. kolovoza 1862, 145.

²² *Narodne Novine* 84, 14. travnja 1863, 333; A. Kos u članku »Uspomena na Sloveniju«, koji je izlazio od 8. travnja do 1. svibnja 1863. Te članke je zatim izdao u brošuri pod istim naslovom (A. Kos, Uspomena na Sloveniju, Zagreb 1863). Ta brošura štampana je u »Narodnoj tiskarnici« Lj. Gaja, u kojoj je štampan časopis »Torbica jugoslavjanske mladosti« (1863—1864) pisan na slovenskom i hrvatsko-srpskom jeziku.

²³ *Narodne Novine* 37, 12. kolovoza 1862, 145.

²⁴ *Narodne Novine* 107, 6. studenog 1862, 427.

²⁵ *Narodne Novine* 108, 7. studenog 1862, 432.

²⁶ *Narodne Novine* 115, 15. studenog 1862, 459—460.

²⁷ *Narodne Novine* 121, 22. studenog 1862, 484.

Slovenski narodnjaci su, u svojim brojnim dopisima koje su od 1862. do 1867. objavili u »Narodnim Novinama«, u slovenski narodni program također unosili ideju o jugoslavenskoj zajednici. Temeljito su opisivali djelatnost narodnih čitaonica, putem kojih su širili slovensku nacionalnu svijest. Ujedno su isticali važnost prisustva hrvatskih narodnjaka na proslavama slovenskih čitaonica, smatrajući da se na taj način učvršćuje hrvatsko-slovenska uzajamnost.²⁸

Isto je tako nepoznati slovenski narodnjak »iz maloga štajera« u svojim dopisima upućenim »Narodnim Novinama«, koje po njemu »imaju obširniji jugoslavenski program nego mnogi ini listovi«,²⁹ pisao o razvoju slovenske nacionalne svijesti i zalagao se za tješnje povezivanje Slovenaca i Hrvata. Zato je i on pozivao hrvatske narodnjake da prisustvuju narodnim svečanostima u Slovenaca, a ove savjetovao da posjećuju Hrvate.³⁰

Osim toga, nakon što je Ljudevit Gaj najavio da će »Narodne Novine« ponovo »propoviedati slogu i ljubav« između južnoslavenskih naroda i »širiti narodnu svijest«,³¹ javili su se mnogi slovenski narodnjaci, koji su bili svjesni činjenice da su Gajeve »Novine« za vrijeme ilirskog pokreta također utjecale na razvoj slovenske nacionalne svijesti. O tome svjedoči slovenski narodnjak u svom dopisu iz Trsta: »Nije bez razloga, da se obraćam sa prvim mojim dopisom baš k »Narodnim Novinama«; jer jošte se slećam onih vremena gdje se je po njih počela širiti ideja, da svi Jugoslaveni spadaju na jednu granu, da su svi samo jedan narod, slećajući nas prekrasne latinske izreke: »Concordia parvae res crescunt, discordia et maximae dilabuntur«. Neda se tajiti, da je ova ideja mnogoga od nas [Slovenaca; P. K.] probudila na narodnu radnju [na buđenje i širenje slovenske nacionalne svijesti; P. K.], koi bi bez nje čamio bio u tmini neznajući, česa da se lati ili bi stupao širokim drumom talijanštine i germanizma.«³² U svom članku, taj slovenski narodnjak se zalagao za ujedinjenje slovenskih pokrajina, a jugoslavensku ideju je suprotstavio germanizaciji i italijanizaciji. Na kraju, nakon opisa trgovačkog razvoja Trsta, zaključio je: »Naša čitaonica [slovenska, u Trstu; P. K.] premda ne najugodnijim ovdiešnjim okolnostima, lepo se razvija; al što je Tèrst bogatiji, to smo mi siromašniji, dok si Jugoslaveni nebudu znali ovdie ili ondje staviti čvršći podlog za političku svoju narodnost.«³³ Smatrao je dakle da se slovenski narod, od sve veće italijanizacije i germanizacije, može spasiti jedino u jugoslavenskoj političkoj zajednici.

»Narodne Novine« su, osobito 1864. i 1865, u rubrici »Iz Slovenije« objavile brojne članke i dopise o kulturnoj i političkoj djelatnosti slovenskih narodnjaka. Ti dopisi su važni za bolje poznavanje slovenskog narodnog pokreta. Osim toga, »Narodne Novine« su se dosljedno zalagale za ujedinjenje slovenskih pokrajina u jedinstveno upravno i političko tijelo — Sloveniju, te za javnu upotrebu slovenskog jezika, za koji su smatrale da će se u budućnosti postepeno približiti hrvatsko-srpskom.³⁴ Prateći temeljito kulturni i politički razvoj u Slovenaca i zagovarajući njihovu tješnju suradnju s Hrvatima, »Narodne Novine« su od 1862. do 1868, kada su pod drugim uredništvom počele zagovarati dualističko državno uređenje, odigrale značajnu ulogu u razvoju hrvatsko-slovenskih odnosa.

²⁸ *Narodne Novine* 140, 16. prosinca 1862, 559—560.

²⁹ *Narodne Novine* 49, 2. ožujka 1863, 194.

³⁰ *Narodne Novine* 170, 28. srpnja 1863, 680.

³¹ *Narodne Novine* 1, 1. srpnja 1862, 1.

³² *Narodne Novine* 70, 27. ožujka 1863, 278.

³³ Na ist. mjestu.

³⁴ *Usp. Narodne Novine* 286, 15. prosinca 1863, 1145.

Ovim sažetim uvodom, nastojali smo: prvo — istaći kontinuiranost hrvatsko-slovenskih odnosa i drugo — objasniti zašto je slovenski narodnjak svoj dopis, u koji je uklopio program slovenskih narodnjaka od 27. rujna 1866, objavio u »Narodnim Novinama«.

* * *

U *Pojačanom Carevinskom vijeću* — koje je car Franjo Josip I sazvao 5. ožujka 1860. sa zadaćom da donese prijedlog o preuređenju Habsburške Monarhije — prevladalo je mišljenje da izlaz iz državne krize treba potražiti u federativnom uređenju, osnovanom na principu široke autonomije pojedinih historijskih zemalja kao »historijsko-političkih individualnosti«. Umjesto federativnog državnog uređenja osnovanog na jezično-nacionalnom principu, kako su to u svojim narodnim i političkim programima zahtijevali pojedini narodi u Austriji za revolucije 1848, načelo historijskog prava je od 1860. udarilo temelj političkom životu u Monarhiji.

Slovincima — u njihovoj političkoj rascjepkanosti na više pokrajina — historijsko pravo i autonomija historijskih zemalja nisu mogli koristiti u težnji za narodnim ujedinjenjem. Jer, program »Zedinjene Slovenije«, utemeljen već 1848, mogli su slovenski narodnjaci osnovati jedino na načelu narodnog prava.

Međutim, pod utjecajem historijskog prava, kojemu su mnogi narodi u Monarhiji u svojoj politici pridavali izuzetno veliko značenje i na poticaj federalističke ideje ministra predsjednika R. Belcredia, istaknuti slovenski narodnjaci su napokon na političkom skupu u Mariboru 25. rujna 1865. svoj nacionalni i politički program postavili na historijskoj osnovi.³⁵

U tom takozvanom »mariborskom programu«, slovenski narodnjaci su polazili od »Notranjo-avstrijske skupine«, koja bi se sastojala iz bivšeg »Ilirskog kraljevstva« i čitave Koruške i Štajerske. Unutrašnjo-avstrijsku zajednicu tvorile bi dakle: Kranjska, Koruška, Štajerska i Primorska (Trst, Gorica i Istra). Budući da »Notranjo-avstrijska skupina« ne bi bila nacionalno jedinstvena, svaka od njenih pokrajina imala bi svoj zemaljski sabor, koji bi bio sastavljen od poslanika naroda koji žive u njoj, izabраниh na temelju »narodne kurije«. Zajedničke poslove »Notranjo-avstrijske skupine« rješavao bi zajednički sabor: »Skupne reči ilirskoga kraljestva in štajerskega vojvodstva, ki delata notranjo-avstrijsko skupino, naj zastopa skupinski zbor, v kterega pošljejo deželni zbori te skupine svoje poslance.«³⁶

»Notranjo-avstrijska skupina« tvorila bi jednu od federalnih jedinica, uz: Ugarsku, češku, Galiciju, hrvatsku Trojednu kraljevinu i Njemačku Austriju — koje bi se kao federalne jedinice i »historijsko-političke individualnosti« osnovala također na historiskom pravu.

Ali, pitanje Zedinjene Slovenije, kako je spomenuto, tim programom se nije moglo riješiti. Slovenci u »Notranjo-avstrijskoj skupini« ne bi imali većinu.

»Mariborskim programom«, slovenski narodnjaci su nastojali riješiti pitanje ujedinjenja Slovenaca, a da pri tom ne naruše princip nedjeljivosti zemalja (Koruške i Štajerske) — koje su mišljenje zastupali koruški i štajerski Njemci. Uza sve to, taj program nije naišao u potpunosti na odobranje, a osudili su ga i pojedini slovenski narodnjaci.³⁷

³⁵ Da bismo mogli raspravljati o političkom programu koji su slovenski narodnjaci prihvatili 27. rujna 1866, i upoznati bitne momente daljeg razvoja prema programu »Zedinjene Slovenije«, valja da istaknemo osnovna politička gledišta iz »mariborskog programa«.

³⁶ *Novice* 4. listopada 1865, 319–322; *Slovenec* 77, 7. listopada 1865; I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, n. dj., 106–107.

³⁷ Usp. I. Prijatelj, n. dj., 107–108 i 569–576.

U svom programatskom članku, Matija Majar je prvi odbacio ideju o njemačko-slovenskoj »Notranjoj Austriji«, koju su zagovarali: »mariborski program«, A. Einspieler (u listovima »Stimmen aus Innerösterreich« i »Slovenec«) te Peter Hicinger i Peter Radics u svojim povijesnim raspravama u »Novicama« i »Triglavu«.

Posebno je pak Majar ustao protiv »mariborskog programa«. Umjesto »Notranjo-avstrijske skupine«, M. Majar je ujedinjenje Slovenaca nastojao postići unutar »kraljevstva Ilirije«, koje je — uz primjenu njegove ideje o kulturnoj narodnoj autonomiji — trebalo da bude zamjena programu »Zedinjene Slovenije«.³⁸

U svojim političkim koncepcijama o uređenju Habsburške Monarhije, Majar je također polazio od načela o federalističkom uređenju države, osnovanom na principu »historijsko-političkih individualnosti«. Uz to, smatrao je da upravno-politička razdioba u Monarhiji, kakva je tada postojala, treba da ostane nepromjenjena. Ali je ipak zastupao mišljenje da se pojedine postojeće zemlje i pokrajine, zbog lakše uprave, ujedine u veće upravno-političke skupine.³⁹

Rješenje dakle državnopravnog pitanja u Habsburškoj Monarhiji i pitanje ujedinjenja Slovenaca, Majar je također osnovao na historijskom pravu. Prema tome, mogli bismo zaključiti da u načelu Majar nije otišao dalje od »mariborskog programa«.

Pa ipak, raspravljajući o načinu ujedinjenja Slovenaca — Majar nije ostao dosljedan načelu historijskog prava, pa je time, kao i »umjereni« slovenski narodnjaci u programu od 27. rujna 1866, označio napuštanje »mariborskog programa« — koji se osnivao isključivo na historijskom pravu — i učinio prvi korak povratku programu »Zedinjene Slovenije«.

M. Majar je naime predlagao osnivanje »kraljevstva Ilirije«, u koje bi upravno-političko tijelo ušle: Kranjska, Koruška, Gorica, Trst i Istra, te čisto slovenski krajevi štajerske — mariborski i celjski. Iako je dakle polazio od mišljenja da pojedine pokrajine i zemlje treba da ostanu »kakve su« i da se one ne mogu »razdijeliti po narodnosti«, Majar je zahtijevao da se ta dva čisto slovenska okruga u štajerskoj »prikluče kraljevstvu Ilirije«, odnosno slovenskim pokrajinama, budući je to želja svih Slovenaca. Nasuprot ideji o »Notranjoj Austriji«, smatrao je da se njemački dio štajerske ne smije priključiti »kraljevstvu Ilirije«, budući da to, po njemu, ne bi koristilo ni Slovincima niti Nijemcima. Jer, ako bi se osnovala »Notranjo-avstrijska skupina« i »njemački dio štajerske priključio slovenskim pokrajinama, Slovenci bi imali u njoj samo polovicu glasova, a drugu polovicu Nijemci i Talijani«.⁴⁰

Iako je M. Majar u tom članku pokazao neodrživost »mariborskog programa«, a slovenski narodnjak — dopisnik »od Savine«, zacijelo Radoslav Razlag — u listu »Slovenec« početkom 1866. zastupao ideju o ujedinjenju Slovenaca na temelju prirodnog i narodnog prava,⁴¹ ipak su slovenski narodnjaci i dalje polazili od koncepcije o »Notranjo-avstrijskoj skupini«,

³⁸ U članku »Betrachtungen über die österreichischen Länder und Nationen«, objavljen u: *Slavisches Centralblatt*, Bauzen-Budyšin, br. 10, 11 i 12, od 9. 16. i 23. prosinca 1865, str. 74–76, 81–84 i 89. Usp. I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, n. dj., 570–574; I. V. Curkina, Matija Majar Ziljski, Razprave I. razreda VIII/2, SAZU u Ljubljani, 1974, 50–53.

³⁹ *Slavisches Centralblatt* 10, 9. prosinca 1865, 74; te upravno-političke skupine bile bi: 1. češka, Moravska i Šlezija; 2. Galicija i Bukovina; 3. Hrvatska, Slavonija, Dalmacija i Vojna Krajina; 4. Venecija (pokrajina); 5. njemačke zemlje; 6. sedmograška; 7. kraljevstvo Ilirija i 8. kraljevstvo Ugarska.

⁴⁰ *Slavisches Centralblatt* 10, 9. prosinca 1865, 75.

⁴¹ *Slovenec* 10. veljače 1866, 45.

⁴² *Slovenec* 28. veljače 1866, 65.

osnovanoj na historijskom pravu.⁴² Štoviše, sâm urednik lista »Slovenec« A. Einspieler, koji je gotovo u cjelosti prihvatio politički program od 27. rujna 1866, još početkom listopada 1866. nije u potpunosti napustio ideju o »Notranjoj Austriji«,⁴³ smatrajući, zacijelo, da između tih dvaju programa (»mariborskog programa« i programa od 27. rujna 1866) postoji mala razlika.

Međutim, Austrija je godine 1866. zaratila s Pruskom i Italijom. Nakon svog poraza u tom ratu, Austrija je bila primorana da se odrekne sudjelovanja u rješenju njemačkog »pitanja« i ukloni iz Njemačkog saveza, kojeg je Pruska najprije svojim istupom iz njega a zatim pobjedom nad austrijskom vojskom konačno zauvijek razbila.

U izvanredno zamršenoj međunarodnoj situaciji — kada je Habsburškoj Monarhiji, nakon poraza austrijske vojske 3. srpnja 1866. kod Kraljičina Gradca, ponovo zaprijetila opasnost da bude razbijena — nametnulo se pitanje preuređenja države.

Polazeći od realne političke zbilje, slovenski narodnjaci su, u nadi da predstoji federativno uređenje Monarhije, u drugoj polovici 1866. odlučnije pokrenuli pitanje ujedinjenja Slovenaca. Svi slovenski narodnjaci su tada smatrali da je neophodno da se Slovenci, koji žive u više pokrajina, ujedine u jedno upravno-političko i državno tijelo. Ali, put i način kako to postići nije bilo jednostavno naći. Svaka konkretna politička djelatnost, i praktična primjena političkih programa, ovisila je o općoj politici u Habsburškoj Monarhiji na jednoj i o konsolidaciji unutrašnjih društvenih i političkih snaga u pojedinih naroda na drugoj strani. Zato se i slovenskim narodnjacima nametnula potreba da donesu politički program, kojim bi provodili u život zahtjev za ujedinjenje Slovenaca.

»Mariborski program« iz 1865, koji je osnovan na historijskom pravu, nakon njegove kritike i zahtjeva da se slovenski politički program osnuje na prirodnim i narodnom pravu, nije mogao ispuniti svoju zadaću — pogotovo ne u novim promjenjenim unutrašnjim i vanjsko-političkim okolnostima, kada se, uz to, u Evropi narodno načelo sve više isticalo. Slovenskim narodnjacima je u drugoj polovici 1866. bilo jasno da se »Notranjo-avstrijska skupina« ne može ostvariti.

Prilika za »reviziju« »mariborskog programa« i utemeljenje novog jedinstvenog slovenskog narodnog i političkog programa ukazala se 27. rujna 1866, kada su se, prilikom održanja glavne skupšine »Slovenske Matice« u Ljubljani, sastali istaknuti slovenski narodnjaci-zastupnici svih slovenskih pokrajina. Na političkom skupu, koji je tom prilikom održan, većina slovenskih narodnjaka prihvatila je — pod utjecajem političkih prvaka E. H. Coste, L. Tomana i J. Bleiweisa — slovenski politički program, koji je bio, u osnovnim političkim gledištima, istovjetan koncepcijama koje je izložio M. Majar u spomenutom članku.

Pa ipak, taj politički program, koji su prihvatili »svi umiereni rodoljubi« — »vođe« slovenskog naroda,⁴⁴ oslanja se također na »mariborski program«. Zajednička su im osnovna politička načela: historijsko pravo, federalistička ideja u obliku »historijsko-političke individualnosti« i princip o nedjeljivosti postojećih zemalja i pokrajina. Međutim, program iz 1866. razlikovao se bitno od programa iz 1865: prvo — što se u njemu slovenski narodnjaci, kao i M. Majar u spomenutom programatskom članku, ne drže dosljedno historijskog prava, pa, prema tome, ni ideje o »historijsko-političkoj individualnosti« niti principa o nedjeljivosti postojećih pokrajina

⁴² Slovenec 10. listopada 1866, 323—324.

⁴⁴ Vidi prilog u ovoj raspravi.

i drugo — što su napokon, kao i Majar, odbacili koncepciju o »Notranjo-avstrijskoj skupini«.

Slovenski narodnjaci su u svom političkom programu od 27. rujna 1866. polazili od gledišta o ujedinjenju svih Slovenaca u »jedno austrijsko političko tijelo za sebe«, koje bi se kao jedinstvena upravna i politička cjelina odlučno suprotstavila izvanjskim zahtjevima talijanskim i njemačkim: »Ojačanje Slovenaca potrebito je u interesu Austrije, — s jedne strane proti jasno očitovanim zahtjevom naroda talijanskoga sveudilj dalje napredujućega, s druge strane proti pogibelji, prietećoj od izvanjskoga naroda njemačkoga, koji započev se jediniti, naravno da će još većma težiti do mora jadranskoga.«

Bila je to ideja, koja je prvi put izražena u slovenskom narodnom i političkom programu »Zedinjene Slovenije« za revolucije 1848. Međutim, polazeći od načela o historijskom pravu i principa o nedjeljivosti postojećih pokrajina, slovenski narodnjaci u svom programu iz 1866. nisu mogli dovesti do kraja ideju o ujedinjenju svih Slovenaca, koja se mogla, kao u programu »Zedinjene Slovenije«, temeljiti na narodnom pravu, već su tražili polovična rješenja. Smatrali su da »neima dvojbe, da bi stoga po Austriju i Slovene [slavenske narode u Austriji; P. K.] najkorisnije bilo, kad bi se svih 1.400.000 Slovenaca, razdijeljenih sada u šest pokrajina [Kranjsku, Korušku, Štajersku i Primorsku (Trst, Gorica i Istra); P. K.], sjedinilo u jedno austrijsko političko tijelo za sebe, — što ipak nije moguće stranom poradi uzkoga saveza sa talijanskim narodom doduše manjim, nu važnim na jugu [u Primorskoj; P. K.], stranom poradi poteškoće faktičnoga razdijeljenja od Niemaca na sieveru [u Koruškoj i Štajerskoj; P. K.].«

Prema tome, polazeći od gledišta da se spomenute pokrajine u kojima uz Slovence žive Talijani i Nijemci »nemogu po narodnosti posvema razdijeliti«, te od uvjerenja o »zajedničkim interesima dotičnih pokrajina«, odnosno naroda koji žive u njima — »umjereni« slovenski narodnjaci su, uzimajući kao bitni činitelj u svom programu »historički temelj već patentom od godine 1816. ustrojenoga kraljevstva ilirskoga«, ⁴⁵ zahtijevali da se »južno-zapadne pokrajine: Istra, Tèrst, Gorica, Kranjska i Koruška opet sjedine u isto jedno tijelo«, dakle — u državnopravnu zajednicu pod imenom »kraljevstvo Ilirija«, ⁴⁶ kojem bi se mogla »spojiti južna Štajerska slovenska, dočim bi se i sieverna njemačka strana [Štajerske; P. K.] spojila sa ostalimi njemačkim pokrajinami«.

⁴⁵ U upravno-administrativnom pogledu, »ilirski« naziv za dio slovenskih i hrvatskih pokrajina uveo je Napoleon, kada je 14. listopada 1809. posebnim dekretom osnovao »Ilirske provincije« — *Les Provinces Illyriennes*. One su obuhvaćale: Kranjsku, Primorsku, zapadnu Korušku, Hrvatsku na desnoj obali Save, Istru, Dalmaciju, Boku Kotorsku i Dubrovačku Republiku nakon njena pada.

Nakon nestanka »Ilirskih provincija«, carskim patentom od 3. kolovoza 1816. osnovana je tzv. »Nova Ilirija«, koja je bila »unapređena« u kraljevstvo, a naslov »kralj Ilirije« uvršten je u vladarski naslov. »Nova Ilirija« obuhvaćala je: Kranjsku, Primorsku, beljački okrug, civilnu Hrvatsku na desnoj obali Save, distrikte Čedad i Gradišće, te celovački okrug. U upravnom pogledu, »Nova Ilirija« nije bila jedinstvena, jer su od početka stvorene dvije odvojene gubernije, od kojih je hrvatska 1822. izdvojena i sjedinjena s Hrvatskom. Posljednji put »Ilirija« se kao krunska zemlja spominje u oktobriranom ustavu 1849. u sastavu od Koruške, Kranjske, Gorice, Trsta i Istre.

Prema tome, »kraljevstvo Ilirije« — u opsegu i obliku kakvog su slovenski narodnjaci 1866. unijeli u svoj politički program — nipošto nisu mogli zahtijevati njegovo osnivanje na temelju historijskog prava. A te činjenice su pojedini slovenski narodnjaci bili svjesni (vidi bilješku br. 59).

⁴⁶ Polazeći od gledišta da se osnivanjem »kraljevstva Ilirije« ne bi formirala »čisto« slovenska »skupina«, već zajednica Slovenaca s talijanskim i njemačkim stanovnicima — M. Majar je u spomenutom članku potkraj 1865. također otklonio »za slovenske pokrajine naziv Slovenijac«, jer bi Nijemci i Talijani bili »protiv« njega. Zato je uzeo neutralni naziv »Ilirijac«, koji je u tim pokrajinama »starodavan«, »nepristran« i »običan« kako za Slovence tako i za Nijemce i Talijane. Historijski »opravdanost« imena nastojao je potkrijepti pozivajući se na »antičke grčke i rimske klasike«, koji su pisali o »ilirskom narodu« i »slavnoj velikoj Iliriji«. *Slavisches Centralblatt* 10, 9. prosinca 1865, 74—75.

Svoj politički program, »umjereni« slovenski narodnjaci su zasnivali, dakle, na uvjerenju da u postojećim okolnostima »čisto« narodne »skupine« nije moguće osnovati, jer, po njima, kako je rečeno, postojeće pokrajine »se nemogu po narodnosti posvema razdijeliti«. A ipak, u pogledu štajerske su, kao i M. Majar, učinili iznimku — razdijelili su je po narodnom načelu: na slovenski i njemački dio.

»Kraljevstvo Ilirije« dijelilo bi se — po programu o kojem je riječ — u upravnom pogledu na pokrajine-županije kao posebna politička tijela sa svojim zemaljskim saborima. Postojeće pokrajine postale bi, dakle, županije,⁴⁷ koje bi bile ujedinjene u jedinstvenu državnu cjelinu — u »kraljevstvo Ilirije« (kojem bi se, naravno, pridružio južno-slovenski dio štajerske): »Napokon što se tiče uprave (administracije), ostavile bi se sada postojeće pokrajine kao posebna politička tielesa uz svoje zemaljske sabore poput županija ugarskih.«

U federalistički uređenoj Habsburškoj Monarhiji, »kraljevstvo Ilirija« predstavljalo bi u državnopravnom pogledu posebnu političku i državnu zajednicu, koju bi s ostalim federalnim jedinicama (Ugarskom, hrvatskom Trojednom kraljevinom, češkom, Galicijom i Njemačkom Austrijom) povezivali samo zajednički poslovi u smislu »Listopadske diplome« iz 1860: »U pogledu daljega zakonotvorstva [ovdje: državnopravnog odnosa; P. K.] pako nezahtjeva interes Slovenaca nikakove zajednice sa Peštom, Zagrebom, Pragom ili Lavovom, a niti sa Bečom, pošto upravo od ovoga bijaše za njih [Slovenec; P. K.] a i prieti im još i dan danas najveća pogibelj prepućenja narodnoga razvitka.«

Osnovna načela tog programa — u koji je, kao i prilikom utemeljenja »mariborskog programa«, ali sada s manje dosljednosti, nastojao unijeti ideju o »Notranjoj Austriji« — izložio je odmah zatim urednik lista »Slovenec« A. Einspieler 10. listopada 1866. u zaključnom članku »Naš program po vojski«,⁴⁸ koji je on pokrenuo 12. rujna iste godine,⁴⁹ a pod kojim su zajedničkim naslovom pojedini slovenski narodnjaci u više programatskih članaka izložili svoja gledišta o ujedinjenju Slovenaca.

A. Einspieler je u načelu prihvatio politički program od 27. rujna 1866. i, štoviše, izložio ga kao »nacrt programa« lista »Slovenec«, ali s tom razlikom da je — oslanjajući se još uvijek na »mariborski program« i historijsko pravo, te polazeći od osnovnog zahtjeva da budu »vsi Slovenci vkup v enem občem zboru« — smatrao da ta politička »skupina« može biti »ali notranja Avstrija ali ilirska kraljevina z južnim štajerjem«. ⁵⁰ On je, dakle, bio još uvijek uvjeren da je moguće osnovati, i da će vlada to dopustiti, ako ne »kraljevstvo Iliriju« s južno-slovenskim dijelom štajerske, onda »Notranju Avstriju«, koju nije odbacio kao većina slovenskih narodnjaka.

Međutim, više slovenskih narodnjaka su u drugoj polovici rujna i početkom listopada 1866. u listu »Slovenec«, u programatskim člancima pod spomenutim zajedničkim naslovom »Naš program po vojski«, zahtijevali da se slovenski narodni i politički program osnuje na narodnom pravu. Smatrali su, dakle, da se zahtjev o ujedinjenju slovenskog naroda u jedno političko i upravno tijelo može postići samo na osnovu programa »Zedinjene Slovenije«.

⁴⁷ M. Majar je također smatrao da »kraljevstvo Iliriju« treba podijeliti u županije. Ali je — polazeći od ideje o »kulturnoj autonomiji«, pomoću koje je mislio riješiti nacionalno pitanje — »kraljevstvo Iliriju« razdijelio, za razliku od »umjerenih« slovenskih narodnjaka koji su polazili od postojećih pokrajina-županija, u županije-okruge: mariborsku, celjsku, ljubljansku, novomesnu, postojsku, goričku, tršćansku, istransku i slovensko-korušku. *Slavisches Centralblatt* 10. 9. prosinca 1865. 76.

⁴⁸ *Slovenec* 81, 10. listopada 1866, 323—324.

⁴⁹ *Slovenec* 73, 12. rujna 1866, 291—292.

⁵⁰ *Slovenec* 81, 10. listopada 1866, 324.

Ali, s izuzetkom hrvatskih listova, koji su držali da Slovenci svoj politički program treba da osnuju na prirodnom i narodnom pravu⁵¹ — mnogi listovi u Monarhiji, osobito češki i njemački, napali su »Slovenec« i slovenske narodnjake, koji su u svojim programatskim člancima zahtijevali da Slovenci odbace historijsko pravo, te da na temelju programa »Zedinjene Slovenije« osnuju čisto »slovensku skupinu«, koja treba da se s hrvatskom Trojednom kraljevinom sjedini u »jugoslavensku skupinu«. Ta bi pak jugoslavenska državno-pravna zajednica predstavljala jednu od jedinica u federalistički uređenoj Habsburškoj Monarhiji.⁵²

A. Einspieler je, međutim, u spomenutom zaključnom programatskom članku — nakon što je, nema sumnje, bio upoznat s političkim programom »umjerenih« slovenskih narodnjaka — izjavio da svi »sastavci« temeljeni na narodnom pravu koje je objavio »Slovenec« nisu »donašali našega političnoga programa, kakor so nekteri časniki napak po svetu trobili in vpili, da so Slovenci svoj lanski program in zgodovinsko pravo popustili pa nov program si osnovali na podlagi narodnoga prava. To so bili glasovi veljavnih, pa vendar le posamnih rodoljubov.«⁵³

Polazećo od gledišta da podloga slovenskog političkog programa treba da bude »narodnost«, ⁵⁴ avtonomija ali samouprava in ravnopravnost⁵⁵ — urednik lista »Slovenec« je u svom »nacrtu programa« zahtijevao da »se slovenskemu narodu poverne in ohrani narodna in deželna celota. V ta namen naj se združijo vse dežele, po katerih Slovenci prebivaju, v eno deželno skupino, ki bo imala za skupne dežele in občen zbor in pri cesarskemu prestolu enega dvornega kancelarja.«

Iako A. Einspieler nije mogao odlučno odbaciti ideju o »Notranjoj Avstriji«, ipak je izjavio da bi bilo »još bolje« kad bi se svi Slovenci ujedinili u »ilirsko kraljestvo in južno štajersko«, koje bi tvorilo »jednu državnu cjelinu«. ⁵⁶ Ali, iako se, kako je rečeno, »kraljevstvo Ilirije z južnim štajerjem« nije moglo zasnovati na historijskom pravu, već je, štoviše, većina slovenskih narodnjaka pri tom odstupala od tog načela — Einspieler je odlučno odbio gledište da se ta državna cjelina može osnovati na temelju narodnog prava. Polazeći na kraju od mišljenja da su »narodne skupine nemogoće« — budući im se protivi vlada, svi narodi u Monarhiji koji svoj nacionalni program osnivaju na historijskom pravu i, napokon, sami Slovenci »ki so tudi vsi zaljubljeni v svojo koroško, štajersko, primorsko deželo« — Einspieler je zaključio da osnovna zadaća slovenskih narodnjaka treba da bude da se svi Slovenci ujedine »v enem občem zboru«, pa »naj že bode ta skupina ali notranja Avstrija ali ilirska kraljevina z južnim štajerjem«. Takva državna skupina formirala bi se, po mišljenju Einspielera, po ugledu na švicarsku, u kojoj također žive tri narodnosti.

Protiv tog »nacrtu programa«, ustao je dopisnik iz Ljubljane — zacijelo Fran Levstik — u članku »Presodba »Slovenčevega« programa«. ⁵⁷ Levstik je odlučno odbacio ne samo historijsko pravo i ideju o »Notranjoj Avstriji«

⁵¹ To su listovi: »Sviet«, »Pozor« i »Narodne Novine«.

⁵² *Slovenec* 78, 79 i 80, od 29. rujna, 3. i 6. listopada 1866, str. 311, 315, 319—320.

⁵³ *Slovenec* 81, 10. listopada 1866, 323.

⁵⁴ Koja bi se zacijelo izrazila u vidu kulturne autonomije: »Zatorej hočemo in tirjamo svoj slovenski jezik po vseh naših ljudskih, srednjih in visokih šolah; dalej ga hočemo in tirjamo po vseh političnih in sodnijskih uradnihjeh. Kar in kakor imajo Nemci, to hočemo imeti in tirjamo tudi mi Slovenci!« *Slovenec* 81, 10. listopada 1866, 323.

⁵⁵ Na ist. mjestu. »Upravni organizam« bi se provodio preko: »soseska« (manjih seoskih općina), općina (»ki obsega već sosesk in najbolje vse soseske ene fare«), županija (»ki obsega vse občine enega okraja in ki naj bi prevzela politično in sodno upravo prve stopine«) i »dežele« (»ki obsega vse županije kake kraljevine, vojvodine, grofije itd.«).

⁵⁶ Poput M. Majara, i Einspieler je upotrebu »ilirskog« naziva za tu državu opravdao riječima: »Ta skupina bi lahko in po pravici nosila starodavno in preslavno ime »Ilirija«. V toj skupini bojo prebivali trije narodi in uživali ene in iste pravice na vse strani.« *Slovenec* 81, 10. listopada 1866, 323.

⁵⁷ *Slovenec* 85, 24. listopada 1866, 341—342.

nego također koncepciju o »kraljevstvu Ilirije s južnom Štajerskom«. Na temelju narodnog prava, za koje je političko načelo smatrao da nije u suprotnosti s politikom i interesom austrijske vlade,⁵⁸ zahtijevao je da se slovenske pokrajine, koje čine jednu neprekidnu cjelinu (»naše zemljišče, ki je zdržema in ena celota«), ujedine »v eno samo avstrijsko krunovino pod eno upravo in z enim deželnim zborom«.

Slovenski narodnjaci, kako je rečeno, nisu mogli naći put i način ujedinjenja Slovenaca na temelju historijskopравnih programa. Razumije se da je zato načelo o narodnom pravu u slovenskoj politici imalo izuzetno značenje.

Uzimajući načelo o narodnom pravu kao osnovu za utemeljenje jedinstvenog narodnog i političkog programa, malobrojni slovenski narodnjaci (uglavnom L. Svetec, J. Vošnjak, B. Raič i R. Razlag) su 1866. zahtijevali da se u nacionalnu politiku unesu, kao i za revolucije 1848, dva bitna činitelja: prvo — da se ponovo prihvati slovenski narodni i politički program »Zedinjene Slovenije«, kojim se, njegovom praktičnom primjenom, rješava pitanje ujedinjenja slovenskog naroda u jedinstveno upravno-političko i državno tijelo — Sloveniju i drugo — zalažući se za program »Zedinjene Slovenije«, slovenski narodnjaci su u nacionalnu politiku ponovo unosili, kao sastavni dio tog programa, ideju o jugoslavenskoj državno-pravnoj zajednici.

Nakon održanja glavne skupštine »Slovenske Matice« i pošto su »umjereni« slovenski narodnjaci 27. rujna 1866. prihvatili politički program, Luka Svetec se — odbacivši mogućnost osnivanja ne samo »Notranje Avstrije« nego i »kraljevstva Ilirije s južnom Štajerskom«, jer im se u historijsko-pravnom pogledu nije moglo naći temelja⁵⁹ — odlučno zalagao⁶⁰ da Slovenci svoj politički program osnuju na narodnom pravu.⁶¹

L. Svetec je smatrao da — nakon poraza austrijske vojske kod Kraljčina Gradca i raspada Njemačkog saveza — treba odbaciti načelo o historijskom pravu i na temelju narodne ideje promijeniti »stare historijske granice«, te osnovati nove »narodne skupine« i uspostaviti nove međunarodne odnose. Jer, »jedini národni princip je vsem narodom enako pravičen, on edin more vse zadovoliti, in tako postati trdno stalo enakosti, svobodi in bratinstvu med njimi.«⁶²

Polazeći od tog gledišta, Svetec je ocijenio da bi svi slavenski narodi u Austriji morali napustiti historijsko pravo, zbog kojeg, između ostalog, nemaju zajedničkog programa: »Topovi so pri Solferini in Sadovi razdjali historične ideje, premenili stare historične meje. Kaj naj v tacih okolišinah bode vodilo nam Slovanom avstrijskim? Jaz trdim, da je med vsemi avstrijskimi narodi historično pravo nam Slovanom naj mēnj mīlo, da ugaja mnogo bolj Mađarom in Nemcem, nego nam. Historično pravo je dobri po-

⁵⁸ Na ist. mjestu: »Najpred moram opomniti, da se narodno pravo ne razumeva tako, da bi morala vsaka narodnost imeti svojo posebno, samostalno državo. Posebno pa mi Slovenci ne zahtevamo, da bi se od Avstrije odtrgali, in nezavisni od nje postavili. To se mi vidi tem potrebneje opomniti, ker nekteri bodi po zmoti bodi nalašč narodnost tako napačno tolmačijo, ter jo potem naravnost obsojujejo, da je brezumje, da je nemogoča reč.«

⁵⁹ *Novice* 41, 10. listopada 1866, 328: »Neki so nam svetovali« — pisao je L. Svetec — »da bi se držali ilirskoga kraljevstva«, kteremu naj bi se, če je mogoče, pridružilo še slovensko Štajersko. Ali tem se mora odgovoriti, da ilirsko kraljevstvo ni osēbina v državno-pravnom smislu, da nima historičnega prava, da je enostranski diplomatski akt rajnega cesarja Franca, ki ne veže ne vladarja in ne naroda. Mi bi se sicer tej družbi gotovo nič ne ustavljali; ali zahtevati je po historičnem pravu ne moremo.«

⁶⁰ *Novice* br. 40 i 41, 3. i 10. listopada 1866, 323 i 328; *Slovenec* 3. studenog 1866, 353.

⁶¹ *Novice* 41, 10. listopada 1866, 329: »Naj si tedaj premišljujemo naše reči, kakor hočemo, vse misli vodijo le na eno prepiranje: da pravega zagotovila in djanskega napredka naše narodnosti ne bo, dokler vsi Slovenci ne bomo imeli enega deželnega zbora, in skupine, našem zboru odgovorne deželne vlade. Ker pa tega po historičnem pravu nikdar doseči ne moremo, je moj sklep: Dajmo historiji in njenim izročilom slovo in primimo se odločno narodne ideje.«

⁶² *Novice* 40, 3. listopada 1866, 323.

lovci avstrijskih Slovanov historično krivo. [...] Mi, prijemši se historičnega stala le blodimo (motimo) sebe in vlado. Povse ga sprejeti ne moremo, ako nočemo samih sebe uničiti. A s tem, da nočemo celega, podkopujemo sami svojo podstavo. Jaz historičnemu principu pripisujem krivico, da Slovani nimamo skupnega programa, pa mislim, da ga niti ne dobimo dokler se bomo na historijo ozirali. [...] Vse se giblje in suče po celi Evropi po načelih narodnostih, a mi Slovani bi zaostajali? — Mi hočemo živeti, razvijati se in napredovati: to je naše historično pravo, naše pravo od veka.«⁶³

Prema svjedočanstvu nepoznatog slovenskog narodnjaka, na političkom skupu u Ljubljani 27. rujna 1866. više rodoljuba je odlučno zahtijevalo da slovenski narodnjaci napuste historijsko pravo i da na temelju narodnog prava svim zakonitim sredstvima teže ujedinjenju svih Slovenaca i zatim da stupe s ostalim austrijskim Južnim Slavenima u tješnje međusobne dodire.⁶⁴

Potvrđuje to i L. Svetec u pismu J. Vošnjaku, koje je datirao 30. rujna 1866, dakle, tri dana nakon održanog spomenutog skupa u Ljubljani. U njemu je pisao da se na tom političkom skupu uvjerio u pomanjkanje »pravega političnoga izobraženja«. Prema njemu, »nejasnost političnih nazorov« je »kriva« da se slovenski narodnjaci nisu mogli međusobno sporazumjeti, dok su mnogima njegove (L. Svetca) misli »bile preradikalne«.⁶⁵

U pismu J. Vošnjaku koje je datirao 24. listopada 1866, L. Svetec je označio da su se poglavito »ljubljski prvaki« opirali da se slovenski politički program utemelje na narodnom pravu. Dakle, da se slovenski narodnjaci vrte narodnom programu »Zedinjene Slovenije« i ideji o jugoslavenskoj državnoj zajednici: »Da v 'Novicah' nič več od mojega programa ne stoji« — pisao je L. Svetec — »to so Ti posebne okoljščine. Naši ljubljanski prvaki so narodnemu pravu in zlasti južnoslovenski skupini še zmeraj nasprotniki, posebno dr. Costa; pa tudi dr. Toman. Dr. Bleiweis je bolj boječ ko nasproten. Te okoljščine so storile, da se mi je Bleiweis pri mojem tretjem sestavku, ki je hotel razkladati, po kateri poti bi se dal doseči na narodni podlagi osnovani program, na enkrat uprl, ter ga ni hotel več sprejeti v 'Novice'«. ⁶⁶ A glavni uzroci da »se narodnemu programu na pot stavijo« su, zaključio je Svetec — mišljenje da »politična vednost sama ob sebe pride« bez odlučnog zalaganja i nedostatak »še jako politične zrelosti«, što ometa da se u slovenski nacionalni program unese ideja o južnoslavenskoj zajednici: »Ideja združenja vseh južnoslovenskim plemen v eno celoto je velika, ter potrebuje velicega sklepa, velike odvažnosti, živega delovanja, a naše misli, po dozdanjih nemilih okoljščinah tako zrejene, so majhne in plašljive, tako, da nas je one ideje strah, čeravno nemoremo tajiti, da je popolnoma naravna, in južnim Slovanom, ako hočejo živeti, a ne samo životariti, neogibno potrebna. Odtod prihajajo vsi tisti izgovori: 'To je idealno, nepraktično, za to še ni čas, mi smo vsi te misli, da, da, to je naš zadnji cilj in konec, ali zdaj še ne' itd. Ali meni se ravno taki ljudje zdijo pravi idealisti in nepraktični ljudje, ki menijo, da se bo stvar tolike pomembe in važnosti sama ob sebe naredila, v tem ko bodo oni križem roke držali in spali.«⁶⁷

Ideju o sjedinjenju svih južnoslavenskih naroda (»vseh južnoslovenskih plemen«) u jednu državnu zajednicu (»v eno celoto«) — L. Sve-

⁶³ Na ist. mjestu. Usp. i I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in kulturna zgodovina, n. dj., 112—113.

⁶⁴ *Slavisches Centralblatt* br. 40, 1866, 299—300.

⁶⁵ J. Vošnjak, Spomini I, Ljubljana 1905, 209.

⁶⁶ Isto, 211.

⁶⁷ Isto, 212.

tec je suprotstavio velikonjemačkoj »misli«. Jer, iako je nestankom nje-mačkog »Bunda« prestala svaka formalna ovisnost Slovenaca o tom savezu, Svetec je pretpostavio da — ukoliko se ikada ostvari ideja o ujedinjenju svih Nijemaca, pa, naravno, i austrijskih, i time dođe u pitanje dalji opsta-nak Austrije — slovenskom narodu, ukoliko se prije ne odijeli od Nijemaca, prijeti opasnost da dođe »pod Frankfurt«. Zato, polazeći od narodnog i političkog programa »Zedinjene Slovenije«, Slovenci svoju budućnost treba da potraže u državnoj zajednici s ostalim Južnim Slavenima. Smatrao je da bi tu državnu zajednicu, koja se može osnovati na temelju principa (južnoslavenske političke) narodnosti, branili Francuzi i Rusi, a također sami Nijemci morali bi — prema narodnom načelu — tu ideju »poštivati«. ⁶⁸

Naravno, bila je to južnoslavenska politička koncepcija — a za njenim ostvarenjem morali su, kako je Svetec smatrao, uz ostale južnoslavenske narode i Slovenci odlučno težiti — koja se mogla postići samo etapno. Jer, ni »program južnoslavenske politike«, koji je ujedinjena hrvatska *Narodna stranka* »ugovorila« sa srpskom vladom početkom travnja 1867, nije u svojoj prvoj fazi predviđao drugo osim da Hrvati »potpomognu« pri oslobađanju Bosne i Hercegovine i njihovu priključivanju Srbiji. Prema tome, i taj u XIX stoljeću jedini ugovoreni zajednički hrvatsko-srpski program južnoslavenske politike — kojim je tom prvom oružanom akcijom tek tre-balo »stvoriti polje radi sajedinjenja sviju jugoslavenskih plemena u jednu saveznu državu« — bio je etapni, budući da društvene i političke prilike u Južnih Slavena drugo nisu dopuštale. ⁶⁹

Međutim, jugoslavenska ideja — koju su, kao sastavni dio programa »Zedinjene Slovenije«, u rujnu i listopadu 1866. zagovarali pojedini sloven-ski narodnjaci — mogla se kao konkretni politički zahtjev u slovenskoj politici, kao što je i u hrvatskoj u drugoj polovici 1866, temeljiti samo na koncepciji federalizma, osnovanom na jezično-nacionalnom principu.

Naime, nakon prekida pregovora s Mađarima — koji su trajali od 16. travnja do 16. lipnja 1866. i završili potpunim neuspjehom — i nakon po-raza Austrije u ratu s Pruskom, u hrvatskih narodnjaka se rađaju nade o mogućnosti izravnog sporazuma s Bečom i o preuređenju Habsburške Monarhije na federativnom načelu. Od tada pa do kraja 1866. hrvatske *Narodno-liberalna* i *Narodno-samostalna stranka* su u svojim listovima »Po-zoru« i »Svietu« zastupale politiku federalizma i ideju o osnivanju »Jugo-slavenske skupine« — o državnopravnom sjedinjenju Hrvata, Slovenaca i vojvođanskih Srba. ⁷⁰ Napokon je Hrvatski sabor — polazeći od politike federalizma i načela o priznavanju zajedničkih poslova s Austrijom, te od zahtjeva za uspostavljanjem teritorijalne cjelokupnosti Hrvatske — 18. pro-sinca 1866. odlučio da samostalno stupi »u sporazum s krunom«.

Polazeći od politike federalizma i ideje o državnopravnom sjedinjenju Južnih Slavena u Monarhiji, hrvatski narodnjaci su od sredine kolovoza do kraja 1866. raspravljali u listovima »Svietu«, »Pozoru« i »Narodnim No-vinama« o odnosu prema Slovencima. U hrvatskoj politici u drugoj polovici 1866. pitanje tješnjeg povezivanja sa Slovencima bilo je veoma aktuelno. Zastupajući takvu politiku, hrvatski narodnjaci su se približili gledištu o jugoslavenskom političkom savezu koje su zastupali za revolucije 1848. List »Pozor« — glasilo *Narodno-liberalne stranke*, kojoj su na čelu bili Josip Juraj Strossmayer i Matija Mrazović — već je 17. kolovoza 1866, po-

⁶⁸ Isto, 213.

⁶⁹ Usp. o tome P. Korunić, Južnoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866—1868, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti JAZU, vol. 10, Zagreb 1980 (u tisku).

⁷⁰ Usp. o tome P. Korunić, Južnoslavenska ideja..., n. dj.

lazeći od politike federalizma, zahtijevao da se »više austrijskih zemalja [na pr. jugoslavenske pokrajine; P.K.] u jednu složi«, odnosno da se mnoštvo austrijskih pokrajina »skupi« u »njekoliko skupina«.⁷¹ Od tada je »Pozor« zastupao ideju o stvaranju »jugoslavenske skupine« — o sjedinjenju Hrvata, Slovenaca i vojvođanskih Srba u jednu od jedinica unutar federalistički uređene Habsburške Monarhije.

Isto gledište zastupao je list »Sviet« — glasilo *Narodno-samostalne stranke*, kojoj su na čelu bili Ivan Mažuranić i Ivan Vončina. Još prilikom objavljivanja »mariborskog programa« — koji su, kako je rečeno, slovenski narodnjaci utemeljili na političkom skupu 25. rujna 1865. u Mariboru, uz prisustvo oko 30 hrvatskih narodnjaka⁷² — list »Domobran«, tadašnje glasilo *Narodno-samostalne stranke* koja je od 1862. nastavila s tradicijom Hrvatskog sabora za revolucije 1848, zamjerio je slovenskim narodnjacima što u svoj politički program nisu unijeli ideju o jugoslavenskoj zajednici.⁷³

Ali, ne samo da je 1865. Njemački savez formalno ometao Slovence da stupe s Hrvatima u državnopravnu zajednicu, nego je to i svaki slovenski politički program, temeljen na historijskom pravu, unaprijed onemogućavao. Jer, tome bi se kako u »Notranjo-avstrijskoj skupini« tako i u »kraljevstvu Ilirije s južnom štajerskom« odlučno suprotstavili Nijemci i Talijani. Upravo su zato slovenski narodnjaci u svom političkom programu od 27. rujna 1866, polazeći također od historijskog prava, morali odbiti stupanje »kraljevstva Ilirije« u državnopravnu zajednicu s bilo kojim narodom u Monarhiji, pa, naravno, i s Hrvatima: »U pogledu daljega zakonotvorstva [državnopravnog odnosa; P.K.] pako nezahtjeva interes Slovenaca nikakove zajednice sa Peštom, Zagrebom, Pragom ili Lavovom, a niti sa Bečom, [...]«⁷⁴

Međutim, zastupajući politiku federalizma i austroslavizma, list *Narodno-samostalne stranke* »Sviet« je već od 24. kolovoza 1866. počeo zagovarati osnivanje »jugoslavenske skupine«, u koju bi se sjedinili Hrvati, Slovenci i vojvođanski Srbi.⁷⁵ *Narodno-samostalna stranka* — koja je dakle, svoju politiku i ideju o jugoslavenskoj državnoj zajednici osnivala na odlukama Hrvatskog sabora za revolucije 1848. godine — nakon austrijsko-pruskog rata prihvatila je također načelo o narodnom pravu i koncepciju o »narodnom federalizmu«, zasnovanom na jezično-nacionalnom principu, a napustila načelo o »historijskom federalizmu«. Polazeći od tog gledišta, »Sviet« je dosljedno zastupao mišljenje da Slovenci svoj politički program osnuju na narodnom pravu. Prilikom pak ujedinjenja u jedinstvenu hrvatsku *Narodnu stranku* početkom prosinca 1866, *Narodno-liberalna stranka* je u potpunosti prihvatila političke koncepcije *Narodno-samostalne stranke*, koja joj je politika i onako bila veoma bliska.⁷⁶

Ideja o »jugoslavenskoj skupini«, koju su od kolovoza 1866. zagovarali zagrebački listovi »Pozor« i »Sviet«, također je naišla na odziv u slovenskih narodnjaka. Prema svjedočanstvu nepoznatog slovenskog narodnjaka — koji je svoj dopis, datiran u Ljubljani 15. rujna 1866, uputio bečkom listu njemačke federalističke stranke »Die Zukunft« — »ideja o sastavu jugoslavenske skupine« naišla je i u Slovenaca na odjek: »Da bi se i slovenski dieľovi pridružili toj skupini, čini nam se naravna stvar, pa mislimo, da

⁷¹ Pozor 228, 17. kolovoza 1866, 899; usp. P. Korunić, n. dj.

⁷² Naše gore list br. 28 i 29, od 5. i 15. listopada 1865, 226, 233–234.

⁷³ Domobran 237, 16. listopada 1865, 1–2.

⁷⁴ Usp. prilog ovoj raspravi.

⁷⁵ Svet 118, 24. kolovoza 1866, 1.

⁷⁶ Usp. o tome: P. Korunić, Južnoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866–1868, n. dj.; i st. 1, Prilog poznavanju jugoslavenske ideje u hrvatskoj politici 1866–1874, časopis za suvremenu povijest 3, Zagreb 1980 (u tisku).

nam valja toliko primjetiti, da bi ovako rješenje našega [slovenskog; P. K.] pitanja jamačno svakomu domoljubu bilo najpovoljnije.« Po njemu, slovenski narodnjaci su držali da bi Slovenci samo u »jugoslavenskoj skupini« (u jugoslavenskoj političkoj i državnoj zajednici) zauvijek uklonili sve »vjekovite narodne prepreke« i mogli se slobodno razvijati. Polazeći, dakle, od gledišta da »jugoslavenska skupina« unutar federalistički uređene Habsburške Monarhije treba da ima obilježja političke i državnopravne zajednice, slovenski narodnjak je zaključio: »Napose preporučamo našim vođam [slovenskim političkim prvacima; P. K.] neka se dobro i temeljito obazru na odnošaj, u kojem smo prama našoj jednoplemenoj braći [Hrvatima; P. K.] u trojednoj kraljevini, kao našim prvim susjedom. Pošto je raskinuta sveza, koja nas htjede pripojiti Frankfurtu, možemo puno lasnije a i moramo svimi zakonitim sredstvi nove naravite, unutar Austrije utanačiti saveze, ako želimo na čvrstih stajati nogu. Tu okolnost valja osobito uvažiti, kada se bude revidirao naš [slovenski; P. K.] politički program.«⁷⁷

Objavljujući taj dopis iz lista »Die Zukunft«, uredništvo »Pozora«, koji je tada uređivao Bogoslav Šulek, je zaključilo da je neophodno da ideja o »jugoslavenskoj skupini« nađe što više pristaša i u slovenskih narodnjaka. Smatralo je da će se Hrvati i Slovenci moći slobodno razvijati i uspješno oduprijeti vanjskim opasnostima samo ukoliko stupe u »tjesniji savez« — u jugoslavensku političku i državnu zajednicu.

Pitanje o osnivanju »jugoslavenske skupine« — o sjedinjenju Hrvata, Slovenaca i vojvodanskih Srba, koju su ideju, pod utjecajem federalističke koncepcije, u kolovozu 1866. zagovarale zagrebačke novine »Pozor« i »Svjet«, praški list »Die Politik«, pruski vladin list »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« i bečki »Die Zukunft« — ponovo je potkraj rujna i početkom listopada 1866. pokrenuo list »Slovenec«, koji je u Celovcu izdavao A. Einspieler.⁷⁸

U širem okviru slovenskog narodnog i političkog programa »Zedinjene Slovenije«, pojedini slovenski narodnjaci su, kako smo istakli, u svojim programatskim člancima (L. Svetec, R. Razlag i B. Raič) i J. Vošnjak u brošuri »Slovenci, kaj čemo?«,⁷⁹ zastupali ideju o osnivanju »jugoslavenske skupine«, koja bi tvorila jednu od državnih jedinica unutar federalistički uređene Habsburške Monarhije.⁸⁰ Polazeći od slovenske nacionalne individualnosti i zahtjeva za teritorijalno ujedinjenje slovenskih pokrajina u jednu političku cjelinu (u »samostalnu narodnu skupinu slovensku«), te načela o slobodnom opredjeljenju Slovenaca za »jugoslavensku skupinu«, »Slovenec« je 3. i 6. listopada 1866. objavio opširni programatski članak,

⁷⁷ Taj članak iz lista »Die Zukunft« prenijeli su: *Pozor* 257, 21. rujna 1866, 1010; i *Narodne Novine* 216, 20. rujna 1866, 2.

⁷⁸ Usp. o tome P. Korunić, *Južnoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866—1868*, n. dj.

⁷⁹ J. Vošnjak, *Slovenci, kaj čemo?* Ljubljana 1867. Vošnjak je svoju brošuru dovršio u rujnu 1866. U njoj je polazio od gledišta da »po svej slovenski zemlji prebivajo sami Slovenci, pa je na temelju narodnog prava zahtijevao ujedinjenje svih Slovenaca u jedinstvenu »slovensku skupinu«.

Polazeći nadalje od mišljenja da su Slovenci premalen narod, koji je okružen moćnijim i brojnijim, Vošnjak je zahtijevao da se Slovenci sjedine s Hrvatima i vojvodanskim Srbima u »jugoslavensku skupinu«, koja bi, naravno, tvorila posebnu jedinicu u federalistički uređenoj Habsburškoj Monarhiji: »Vendar združenje Slovencev samih, ko bi se tudi vsi spravili v eno skupino, je premajhena množica med drugimi narodi, ki se štejejo po milijonih. Zato bi najbolje bilo, da bi se združile vse avstrijske južno-slovenske dežele, tedaj tudi Hrvaško-slavonsko-dalmatinsko ali trojedna kraljevina in pa srbsko vojvodstvo v eno jugoslovansko skupino.« (str. 39).

⁸⁰ U svom programatskom članku, B. Raič je zaključio: »Mi Slovenci vidimo iz zgodovine, da ni za nas drugega rešila, nego slovenska skupina, t. j. zedinjenje vseh zdržema živećih Slovencev pod eno narodno upravo, z enim zborom in kancelarjem, ali kako se ta zastopnik pri vladi naj imenuje. Bi li se vladi ta skupina razmerno proti drugim skupinam premala zdela, kaj pa je, pridružimo se našim po krvi in govoru bratom Hrvatom, da bodedo z njim skupina jugoslovanska.« *Slovenec* 78, 29. rujna 1866, 311.

datiran u Ljubljani 1. rujna,⁸¹ u kojem je nepoznati slovenski narodnjak tražio: 1. da se slovenskom narodu povrati upravna i zemljišna cjelovitost i 2. da mu se dozvoli da stupi s Hrvatima u »uži savez« (u »jugoslavensku skupinu«) i da putem svoga zemaljskog sabora pregovara s Hrvatskim saborom o državopravnom odnosu između »slovenske skupine« (Slovenije) i Trojedne kraljevine.

Nepoznati slovenski narodnjak je zatim izložio svoju zamisao o političkom i državopravnom odnosu između Slovenije i Hrvatske. Taj članak je u cjelosti objavio 10. listopada »Pozor« bez komentara.⁸² Odgovor na taj prijedlog slovenskog narodnjaka, usklađen s tadašnjim političkim programom *Narodno-liberalne stranke*, uslijedio je tek potkraj listopada u opširnim člancima koje je napisao novi urednik lista Ivan Perkovac.

Taj programatski članak slovenskog narodnjaka u kojem je izložio ideju o sjedinjenju Slovenije i Trojedne kraljevine u »jugoslavensku skupinu«, isti dan je objavio i »Sviet«,⁸³ u kojem je *Narodno-samostalna stranka* sve otvorenije i određenije zastupala gledište o sjedinjenju Južnih Slavena u Monarhiji.⁸⁴

Prema svjedočanstvu F. Levstika,⁸⁵ ideju o sjedinjenju Slovenije i Trojedne kraljevine u političku i državnu zajednicu — u »jugoslavensku skupinu«, »preporučana« je slovenskim narodnjacima na političkom skupu u Ljubljani 27. rujna 1866: »Tretji program,⁸⁶ v 'Slovencu' priobčen⁸⁷ in tudi letos v Ljubljani zbranim rodoljubom priporočan,⁸⁸ sega še za en korak dalje nego drugi, ter hoče iz Hrvaškega in cele Slovenije eno deželo napraviti, tako imenovano jugoslovansko skupino, ki bi obsegala južno Štajersko, južno Korško, Kranjsko, Primorje in celo trojedno kraljevino s Dalmacijom in Granico vred; o Srbih v Vojvodini ta program ne govori.⁸⁹ Dobrota te skupine bi bila dvojna, prvič združenje Slovencev z brati Hrvati, in drugič močen jez proti Mađarom, Nemcem in Lahom.«⁹⁰

Međutim, političkim programom — koji je većina slovenskih narodnjaka donijela 27. rujna 1866. i temeljila na historijskom pravu — Slovenci

⁸¹ *Slovenec* 79 i 80, 3. i 6. listopada 1866, 315, 319–320.

⁸² *Pozor* 273, 10. listopada 1866, 1075.

⁸³ *Sviet* 157, 10. listopada 1866, 1.

⁸⁴ Usp. o tome P. Korunić, Južnoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866–1868, n. dj.

⁸⁵ F. Levstik se zalagao da Slovenci, na temelju narodnog prava, utemelje jedinstveni nacionalni program, kojim bi — »z vsemi močmi in po vseh postavnih potih« — mogli postići »narodnu slovensku skupinu« (*Slovenec* 87, 31. listopada 1866, 350). Ali, iako Levstik u načelu nije isključio mogućnost da se Slovenci u budućnosti sjedine s Hrvatima »[...] jaz z zedinjenjem nas Slovencev tirjam le prius vse naše politike, posterius pa — pridruženje Hrvatom — prihodnosti prepušćam, izključujem pa nikakor ne; [...]« (*Slovenec* 89, 7. studenog 1866, 359), ipak je — polazeći od zahtjeva da slovenska »politika za naprej ne sme in tudi ne more biti nego ekskluzivno slovenska« — zaključio da se u tadašnjim političkim prilikama Slovenci ne mogu i ne smiju »pridružiti« Hrvatima: »Ali tudi Hrvatom bi se mi ne smeli sedaj pridružiti, da bi se tudi mogli.« (*Slovenec* 87, 31. listopada 1866, 350).

Dakle, nasuprot zahtjevu — za koji su se tada odlučno zalagale hrvatske *Narodno-samostalna* i *Narodno-liberalna stranka* — da svaki od južnoslavenskih naroda u svoj nacionalni i politički program unese ideju o jugoslavenskoj zajednici (usp. P. Korunić, Južnoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866–1868, n. dj.), Levstik je smatrao da u tadašnji slovenski narodni i politički program ne treba unositi jugoslavensku ideju.

⁸⁶ Levstik je sve tadašnje političke programe i »nacрте« u Slovenaca podijelio u tri skupine: 1. onaj koji se oslanja na historijsko pravo — »mariborski program« i onaj koji zastupa ideju o »kraljevstvu Ilirije s južnom Štajerskom« (v. *Slovenec* 85, 24. listopada 1866, 341–342) među kojima nije nalazio bitne razlike; 2. onaj u kojem se zagovara »narodnu slovensku skupinu« i 3. onaj u kojem se zahtijeva sjedinjenje Slovenije u »jugoslavensku skupinu«. Ali, Levstik je sve te programe odbacio budući ne polaze od »ekskluzivne slovenske politike«.

⁸⁷ *Slovenec* br. 78, 79 i 80, od 29. rujna, 3. i 6. listopada 1866, 311, 315, 319–320.

⁸⁸ »Zbranim rodoljubom« na političkom skupu koji je održan samo prigodom glavne skupštine »Slovenske Matice« 27. rujna 1866. u Ljubljani.

⁸⁹ Naprotiv — u svom programatskom članku, datiranom 8. rujna 1866, dopisnik »od Savine« (zaciјelo R. Razlag) »jugoslavenskom skupinom« je obuhvatio »vse avstrijske Jugoslovane«, dakle — i vojvodanske Srbe (*Slovenec* 78, 29. rujna 1866, 311). J. Vošnjak je pak zagovarao osnivanje »jugoslavenske skupine« u koju bi se sjedinili Slovenci, Hrvati i vojvodanski Srbi (J. Vošnjak, Slovenci, kaj čemo?, n. dj.). A L. Svetec je, zagovarajući također osnivanje »jugoslavenske skupine«, pisao o »združenju vseh južnoslovanskih plemen v eno celoto« (J. Vošnjak, Spomini I, n. dj., 211–212). Slovenski narodnjak je, u dopisu koji donosimo u prilogu ove rasprave, smatrao, štoviše, da središte sjedinjenja svih Južnih Slavena treba da bude u Habsburškoj Monarhiji, naravno — uz uvjet da se ona uredi na federativnom principu.

nisu mogli postići ni »narodnu slovensku skupinu« niti težiti osnivanju »jugoslavenske skupine«, budući da su »umjereni« slovenski narodnjaci, kako smo naveli, u svom programu isključili mogućnost sjedinjenja s Hrvatskom.

Ali, nema sumnje da su slovenski narodnjaci taj program od 27. rujna 1866. potkraj studenog iste godine napustili. Naime, u povodu 300-godišnjice junačke smrti Nikole šubića Zrinskoga, koja se svečanost održala od 24. do 26. studenog 1866, u Zagreb je došla brojna slovenska delegacija (preko 60 slovenskih narodnjaka) na čelu s istaknutim političarima: J. Bleiweisom, E. H. Costom, L. Tomanom, L. Svetcem, R. Razlagom i drugima.

Tom prilikom je došlo do tješnjeg povezivanja Slovenaca i Hrvata.⁹¹ Nesumnjivo je da je slovenskim i hrvatskim narodnjacima u tadašnjim okolnostima međusobna politička suradnja bila poželjna i korisna. Ocjenjujući da »je to u ozbiljno vrijeme prvi važniji sastanak Slovenaca s Hrvatima«,⁹² J. Bleiweis je prilikom dolaska u Zagreb odlučno izjavio: »Naj znajo v Beču in v Pešti, da smo [Slovinci; P. K.] zato v Zagreb došli, da se z brati Hrvati še bliže pobratimo.«⁹³

Slovenski narodnjaci, naravno, takvo gledište ne bi mogli zastupati da su još uvijek ostali pri programu koji su donijeli 27. rujna 1866. Oni su se, nema sumnje, već bili vratili programu »Zedinjene Slovenije«, koji je otvarao mogućnost za ujedinjenje Slovenaca i njihovo tješnje povezivanje s Hrvatima. Hrvatsko-slovenska suradnja koja se tada uspostavila, došla je još više do izražaja potkraj 1870. kada su hrvatski i slovenski narodnjaci, u nadi da predstoji federativno uređenje Habsburške Monarhije, u Ljubljani od 1. do 3. prosinca donijeli prvi zajednički južnoslavenski program.

PRÍLOG

»*Nepristran glas iz slovenske Gorice*«. Narodne Novine 5, 7. siječnja 1867, 1—2.
»*Mieseca studenoga*«⁹⁴ 1866.

Znajući,⁹⁵ kolika je briga i važnost nastojanja Vašega⁹⁶ radi čim čvršćega sruženja narodah, koji u Austriji moraju da traže i nađu uzajamno poručanstvo svojega blagostanja; okriepljen pouzdanjem, da će mozebiti uvažiti se ove moje opazke, tičući se jednoga od najvažnijih predielah Austrije, tako zvanoga Primorja ilirskoga; imajući napokon pred očima žalostne događaje, sbivše se ove godine, koji žalibože i odviše dokazuju, da su stranom već nastale žalostne one posljedice, kojih smo se već odavna svi bojali, usuđujem se sada, gdje se radi o preustrojtstvu i o boljoj sudbini Austrije, javnu pozornost obratiti na taj velevažni prediel austrijski.

Živuci u Primorju moram da po duši kažem, da je upravo narod slovenski jedan od najviernijih naroda austrijskih. Težnje njegove jesu Austrija, što najbolje dokazuje program, u kojem su se složili njegovi vođe prigodom sastanka slovenske Matice dne 27. prošlog mieseca u Ljubljani. Evo ga u kratko:

Ojačanje Slovenacah potrebito je u interesu Austrije, — s jedne strane proti jasno očitovanim zahtievom naroda talijanskoga sveudilj dalje napredujućega, s druge pako strane proti pogibelji, prietećoj od izvanjskoga naroda niemačkoga, koji započev se jediniti, naravno da će još većma težiti do mora jadranskoga.

⁹⁰ Slovenec 87, 31. listopada 1866, 349.

⁹¹ Opisujući tu svečanost »Pozor« je zaključio: »Nu što nam je najdraže, po čemu je upravo ova svetkovina znamenitom postala, to je, da su nas i druga braća slavenska a najpače Slovenci pohodom počastili. Dani svetkovine Zrinjskove u Zagrebu mogu se punim pravom smatrati kao svečano, nerazdijelivo duševno sruženje Slovenaca i Hrvata, a to je najvažnija točka ciele svečanosti.« Pozor 313, 27. studenog 1866, 1224.

⁹² Pozor 313, 27. studenog 1866, 1225.

⁹³ Slovenec 97, 4. prosinca 1866, 389.

⁹⁴ Pogrešno datirano; treba da stoji: *mjeseca listopada*.

⁹⁵ Bilješka uredništva »Narodnih Novina«: »žao nam je, što — koje zbog kasne dostave, koje zbog prešnoga gradiva iz saborskih razpravah, tek danas možemo evo da priobćimo ovaj znatni članak od ugledna rodoljuba, komu su odnošaji u pobratimskoj nam Sloveniji potanko poznati. Međutim zaslužuje objektivnom razložnošću pisani dopis, da mu se i sada poklono pozor, te pravo uvaženje i u najširih krugovih.«

⁹⁶ Dopisnik se obraća uredniku »Narodnih Novina« Lj. Gaju.

Neima dvojbe, da bi s toga po Austriju i Slovene najkorisnije bilo, kad bi se svih 1,400.000 Slovenaca, razdijeljenih sada u šest pokrajina, sjedinilo u jedno austrijsko političko tijelo za sebe, — što ipak nije moguće stranom poradi uzkoga saveza sa talijanskim narodom doduše manjim, nu važnim na jugu, stranom poradi poteškoće faktičnoga razdijeljenja od Niemaca na severu.

Šta se tiče zajedničkih državnih poslova, žele nedvojbeno svi Slovenci složeno, da isti, u koliko je moguće, po smislu diplome listopadske, budu razpravljani u jednom te istom tijelu sa ostalimi narodi. Što će u ostalom tim biti predmet i kako će se razpravljati, odlučit će dakako rještba ovoga pitanja naprama Pešti, Zagrebu, Pragu i Lavovu.

U pogledu daljega zakonotvorstva pako nezahtjeva interes Slovenaca nikakove zajednice sa Peštom, Zagrebom, Pragom ili Lavovom, a niti sa Bečom, pošto upravo od ovoga bijaše za njih a i prieti im još i dan danas najveća pogibelj prepičenja narodnoga razvitka. S toga, ter uvaživ s jedne strane historički temelj već patentom od godine 1816. ustrojenoga kraljevstva ilirskoga, a s druge strane zajedničke interese dotičnih pokrajina, koje se nemogu po narodnosti posvema razdijeliti, — neostaje ino, već da se južno-zapadne pokrajine: Istra, Tèrst, Gorica, Kranjska i Koruška opet sjedine u isto jedno tijelo za napomenuto zakonotvorstvo, a mogla bi se s tim spojiti južna Stajerska slovenska, dočim bi se i sieverna niemačka strana spojila sa ostalimi niemačkim pokrajinama.

Napokon što se tiče uprave (administracije), ostavile bi se sada postojeće pokrajine kao posebna politička tjelesa uz svoje zemaljske sabore poput županija ugarskih.

Izvedenje ovih načela jest moguće; jeste između svih kombinacijah, pošto najvećma uvažava postojeće okolnosti, najlakše; jeste potrebito u interesu sveobće države radi osujećenja separatističkih i izvanjskih težnjah; jeste napokon zahtjev pravednosti, izvršujući načinom jedino mogućim najglavnije državno načelo, izraženo po njegovu Veličanstvu.*

Ovo je program Slovenacah, u kojem se slažu svi umiereni rodoljubi, kojim je vjernost prema caru i Austriji pèrvi značaj. Javni život i postupak opiru se dakako težnjam i u tom programu izraženim. Kao što prije, podupire se naime i dan danas u Primorju po dotičnih vladinih organih elemenat talijanski. Politički i sudbeni uredi nepoznavaju Slovenacah i njihova jezika. Talijanski činovnici namješteni su u uredih, kojim u okružju neima nijednoga Talijana, a od ostalih zahtjeva se, da misle i da rade talijanski. Neima tu spisa, ni napisnika u jeziku slovenskom, dotično u jeziku hrvatskom, a kamo li odluke, kad i poziv i govor sa Slovenci mora da je talijanski. Što više, — u kotarih izklopno⁹⁷ slovenskih sastavljaju se često napisnici u jeziku niemačkom, kojega nerazumiju niti sviedoci niti okrivljeni, a pošto jezika niemačkoga nerazumiju ni sudci kod suda sbornoga (kollegijalnoga), moraju da se spisi opet prevedu na talijanski jezik, da se sudcem olakša posao a i da se činom narodu pokaže vladanje elemenata talijanskoga!

Nije-li to očito podupiranje talijanščine? Neimaju li talijanski časopisi pravo, kada tvrde, da je to zemlja talijanska, pošto se u njoj izklopno uređuje talijanski? Nije-li naravna posljedica, da takovim postupkom i narod mora da i nehotice pomisli, da su zahtjevi Talijanah opravdani?!

Ja sam žalibože morao na svoje uši čuti od samih rođenih Slovenacah, da bi najbolje bilo, kad bi se čitavo Primorje od Nanosa do Učke sjedinilo sa Talijanskom. — Misao, — da nekažem, uvjerenje, da će Primorje do malo godinah pripasti Piemontezkoj — kako narod Talijane označuje, — ukorijenjuje se već u prostom puku, ne furlanskom samo, već i u slovenskom. Simpatije građanah za osuđenje ovdiešnje veleizdajice moraju da čovjeka upravo preplaši. Iza nesretnih događajah⁹⁸ ustrojen je od ovih danah već novi talijanski komité sa članovi u Tèrstu i Gorici itd., kojemu je svèrha s novi pripravljati utielovljenje Primorja s Italijom sedmim ustankom (risorsa), o čem su već uredovno obaviještene vlasti dotične.

Doista, kad čovjek sve to vidi; kad uz to iz sobstvenoga svojega osviedočenja znade, da talijanština kao u Tirolu tako i preko Soče i u Istri dan na dan vidimice napreduje tako, da su se občine, prije trideset godinah slovenske, sada već posvema pretvorile u obće talijanske; kad vidi, da se i po drugih obćinah, koje nisu još posvema poprimile talijanski jezik, duh i težnja pučanstva svaki dan približuje

⁹⁷ Isključivo.

⁹⁸ Nakon poraza austrijske vojske kod Kraljičina Gradca 3. srpnja 1866.

talijanštini; kad napokon promotri, da sve to biva na očigled, sa znanjem, dapače usljed dielovanja i nastojanja organah vladinih, tad doista nezna, što bi na sve ovo rekao. —

Izkustvo uči nas, da je viernost toli u pojedinih osobah, koli u čitavih narodah stalna ondje, gdje je utemeljena na vieri, i da neviera može se samo ondje ukorieniti, gdje se nuđaju veće koristi. Hiljadu godina dokazuje, da nebijaše moguće iztriebiti narod slovenski. Hoće-li se dakle, — pitaju se vierni Slovenci, — svom silom i oni primorati, da bolji napredak i poručanstvo svojega narodnoga života traže izvan Austrije umjesto u njoj? Ili hoće-li se doista u buduće nastojati, da se vođe njegovi, videći nemogućnost svakoga svojega narodnoga napredka, bace u naručaj tuđemu narodu, ter u Primorju da podupiru talijanštinu? Odkuda nepovjerenje prema Austriji i žalibože tako često izražena bojazan, da će se razpasti; odkuda tvrđenje Niemacah, da je Kranjska pokrajina niemačka; odkuda zahtievi i nade Talijanah nesamo izvanjskih već i domaćih, da čitavo Primorje do planinah spada k Talijanskoj i da ju mora da zapadne, — ako ne od nesretnoga ovoga nastojanja, prepriečiti svaki napredak u Slovenacah i uzdržati silom u Kranjskoj niemštinu, a u Primorju talijanštinu?!

Poznato je, da se je prijašnji državni popečitelj u pogledu napredujuće talijanštine u Primorju opetovano izrazio, da samo Slavjanin vidi pogibelji u talijanskom napredovanju. Može biti da je imao pravo; jer doista u Primorju barem samo Slovenac razlogom vidi u Austriji uvjeta svojega obstanka i propast svoju, ako bi je kojom nesrećom nestalo. Da Talijani i Niemci nevide s narodnoga gledišta u tom ništa za sebe pogibeljna, mislim, da je to posve naravno.

Ali zašto podupiru vladini organi svi tako složno u Primorju talijanštinu, u Kranjskoj itd. niemštinu, ter se tolikom silom protive uvedenju i uporabi narodnoga jezika slovenskoga? — Jer nije tako razvit, da bi se u njem moglo uredovati, — opetuje se javno i u potajnih izvišćih već toliko godina. Evo onoga istoga razloga, s kojega nebijaše do današnjega dana u Dalmaciji uveden hrvatski jezik, razloga, kojim nesamo nižji, već i bečki vrhovni sud još u zadnje doba na temelju dotičnih ministarskih naredabah opravdava svoju riešidbu kojom zabranjuje uporabljivati kod suda jezik slovenski. Nije ovdje mjesto, a bilo bi doista i izlišno govoriti o očevidnoj netemeljitosti navedena razloga u pogledu Dalmacije i Istre, gdje žive sgoljni narod hrvatski. Mislim 'bo, da neima više čovieka, koji bi u pogledu jezika hrvatskoga što takova hotio a i mogao ozbiljno izustiti. No i u pogledu jezika slovenskoga jeste isti razlog očevidno neosnovan. To zna svaki, koji poznaje jezik: Neka uzmu dotične napisnike o saborisanju zemaljskih saborah u Ljubljani, Gorici itd.; neka uzmu u ruke prevode dotičnih zakonah, iztrage vodene u slovenskom jeziku usljed zamolnicah, stigavših od sudovah hrvatskih itd., i neka se osviedoče, da li je slovenski jezik tako razvit, da se u njem sudbeni poslovi, — po svojoj naravi u pogledu jezika mnogo lakši od saborisanja, — obavljati mogu ili nemogu?

Dokle god bude vlada činovnike pitala, da li je ili nije jezik [slovenski; P. K.] za uvedenje prikladan, dobit će vazda onaj isti odgovor; jerbo se nikomu neće da se dade na ono, česa misli da mu netreba, a kamo li kad pomisli, da se neznanje kod višjega miesta drži za zaslugu. Da će stranka „Nessuno“⁹⁹ i njezini pristaši dati onaj isti odgovor, suvišno bi bilo trošiti rieči o tom.

Drugi prividno barem ponešto osnovaniji razlog jeste, što činovnici u obće nisu toliko viešti jeziku slovenskomu, da bi mogli uredovati. U tom pogledu valja opazka, da bi doista bilo veoma žalostno po onu vladu, koja bi se tim dala skloniti, da neuvede ono, što smatra, da je pravedno i po nju probitačno. U malo mjesecih sve bi znalo slovenski, kad bi to vlada ozbiljno htjela. Magjarska prije, a za Bachova sistema, Hrvatska, Bukovina jesu tomu živi primjeri u naše doba, premda ni magjarski, ni rusinski jezik nisu izobraženiji od jezika slovenskoga. Neznanjem jezika brane se činovnici, koji ga razumiju, ali neće bolje učiti se, i doista samo tim može se izpričati postupak činovništva podupirući talijanštinu, koji postupak, da nije tomu tako, morao bih označiti posve drugim imenom.

Talijanština i njezine veleizdajne težnje moraju da se šire, a širit će se sve više, dokle god vlada ozbiljno nepokuša, da joj doista stoji ako ne do izklopne slovenštine u Primorju, a ono barem do jednake ravnopravnosti naprema njoj. Čim Italija bude vidila, da na jadranskoj obali neživi narod talijanski, već da živi za nju tuđi narod, narod slovenski, kao što je izvan gradovah tomu doista tako; čim bunitelji ne budu više nalazili simpatijah kod naroda, koji obkoljuje gradove

⁹⁹ Radi se o italijanskim nacionalistima-liberalima u Istri, koji su prilikom izbora u zemaljskom saboru za državni sabor 1861. na izbornim listićima napisali „nessuno“ — nitko.

i većom stranom upravo u njih dosiže, ter diel njihova stanovništva sačinjava (Tèrst i Gorica), morat će sam po sebi da prestane povod talijanskih težnjah i zahtievah njihovih.

Opažanja moja otegla su se preko miere, ali važnost stvari po čitavu Austriju neka me izpriča. Dapače, pošto su stranom iz časopisah, stranom iz privatnih obaviestih poznati politički nazori i prigovori protivnikah Slovenacah i onih muževah, koji upravljahu sudbinom Austrije i koji još sada uzdržavaju niemštinu u Kranjskoj, a talijanštinu u Primorju, — nemogu da i u tom pogledu neizjavim nesamo svoje, već i uvjerenje muževah, koji su poznati kao iskreni Austrijanci.

Najglavniji razlog, zašto se je u slovenskih pokrajinah uzdržavao niemački živalj, bijaše, što iste spadahu u niemački savez, i što državnici austrijanski sveudilj mišljahu na zvanje Austrije u Niemačkoj.

Lietošnjimi nesretnimi događaji, reći bi, prestalo je istom taj razlog, koji sâm po sebi činjaše nemogućim svako utvrđenje Austrije, dapače i nemoguć začetak austrijanske samosvjesti u većini državljanah joj.

Drugi razlog, što ga vlada mogaše uvažiti, jeste nekakva bojazan od slavljan-skog življa u obće, koji bi tečajem vremena mogao svoje težište tražiti izvan Austrije, kao što se vidi u talijanskih i stranom sieverno-istočnih predielih, ili pako koji bi mogao u Austriji tražiti nekakovu samostalnost. Ovim razlogom pravdaju svoje Slavjanom protivno postupanje časopisi i činovnici, ter dokazuju, kako već vide siedinjenje Čehe s Poljaci i Rusini, Slovence s Hèrvati i Sèrbi, a sve opet sa Rusi, zaboravivši i zamućivši pri tom dogodovštinu i dokaze svakdanjega izkustva, i da je veća razlika između glavnih slavjanskih plemenah nego između Talijanah, Francuzah i Španjolacah, negledeć na izraženu osebnost pojedinih plemenah i različitost njihovih interesah; zaboravivši nadalje napose glède Jugoslavjanah, da, ako je sredotočje njihova razvitka u Austriji, što mora da bude, po naravskom teku događajah moraju austrijanski Slavjani izvanjske, a ne ovi one k sebi pritezati; zaboravivši napokon, da upravo i samo razvitkom svih austrijanskih slavjanskih plemenah jeste moguće, a i da samo po sebi mora slediti ono ravnovjesje u Austriji, koje je kadro, a i koje mora poradi sobstvenoga interesa osujetiti svaku sebičnu ili neaustrijansku težnju jednoga ili drugoga naroda, bio to narod južno- ili sievero-slavjanski, niemački, magjarski ili romanski. Bez dvojbe bijaše to sverha naredabah i nastojanja pokojnoga grofa Stadona, koje u Primorju počē već i roditi najboljim plodom. Neka samo naši državnici dobro prouče položaj, a i kao što treba, ocjene silu i snagu pojedinih narodah, pak će tada, ako nežele jedan narod predpostavljati narodu drugomu, i ovom prednosti pogibelj činiti za Austriju sveudiljnom, što će ugnietovanici gojiti težnje, nesudarajuće se više sa samosvjesti austrijanskom, prosudivši objektivno stvar, kao što jeste, morat priznati, da će samo takovim ravnovjesjem [ravnopravnošću; P. K.] biti moguć dugotrajni i sretan obstanak Austrije, dosljedno i svih kolikih njezinih sastavinah. Upravo s toga drži program gori navedeni, da je čim moguće bërže i dugotrajnije ojačanje slovenskoga plemena potrebito u interesu čitave cesarevine naše; uvjereni bo su sastavitelji toga programa, da ako se čim jače narod slovenski digne između mora, Talijanah i Niemacah, da će, rekoh, tim ne samo osujetiti se za unapredak svaka protuaustrijanska težnja istih, buduć neizvediva bez povriede Slovenacah, već i oduzeti se svaki povod za težnju siedinjenja Slovenacah sa susiednom svojom braćom slavjanskom, koje siedinjenje u ostalom, sve da bi se i sbilo, nebi podnipošto preinačilo onoga ravnovjesja [ravnopravnosti; P. K.] prema broju i položaju ostalih narodah, koji su, i to svaki za sebe jaki a i kadri osujetiti i u jugoslavenskom narodu svaku centrifugalnu težnju. Nestadak povoda k nezadovoljstvu, a i uvjera o neizvedivosti samosvojnih težnjah utemeljuje silomice vjernosti i u onih, kojim takova nije prirodna, kamo li većma dakle podukriepit će je u narodu, kojemu je vjernost upravo prirodna, ter koji se neizvieri ni onda, kad mu narodni život moradijaše podnositi baš isto progonstvo.

To su nazori, koji sasvim objektivno i s gledišta austrijanskoga opravdaju program Slovenacah. Znadem, da naprama slavjanskomu svijetu nebijae na miestu, upuštati se u obća razmatranja; teško je oddieliti ova od opažanjah, tičuiih se napose velevažnoga Primorja, buduć da pèrva pokazuju stanovište potonjih, no Vi ćete poznatim svojim rodoljubjem znat uvažiti u tom moju najbolju nakanu, ter odlučiti, da li je i što je dobro. Kamen do kamena, palača, — mišljah, ter ukriepljen povjerenjem u Vašu domorodnu vjernost i muževno nastojanje smatrah za svoju dužnost, s obzirom također na dosadanje glasove naših časopisah, po istini to napisati. Neka meštar, kojemu je to zadaća, upotriebi, što bude vidio, da je prikladno za sgradu, glède koje svi želimo, da bude jednom utvrđena i čim veličanstvenija!*

Zusammenfassung

ÜBER EINIGE PROBLEME DER SLOWENISCHEN POLITIK IM JAHR 1866

Petar Korunić

Die bedeutenden Vertreter des slowenischen politischen und kulturellen Lebens aus allen Ländern nahmen am 27. September 1866 auf ihrem Treffen in Ljubljana ein politisches Programm an, das ebenso wie das »Mariborer Programm« (das »Marburger Programm«) aus dem Jahre 1865 auf dem Prinzip des historischen Rechts beruhte. Das eine wie das andere Programm basierten auf dem politischen Prinzip des historischen Rechts, auf der föderalistischen Idee in Form der historisch-politischen Individualitäten und auf dem Prinzip der Unteilbarkeit der bestehenden Länder.

Doch unterschied sich das politische Programm aus dem Jahr 1866 wesentlich vom Programm aus dem Jahr 1865. Im Unterschied zum »Mariborer Programm« hielten sich die Slowenen in ihrem Programm aus dem Jahr 1866 nicht konsequent an das historische Recht, und weder an die Idee von der historisch-politischen Individualitäten noch an das Prinzip der Unteilbarkeit der bestehenden Länder. Außerdem gaben sie im Jahr 1866 die Idee von der »Innenösterreichischen Gruppe«, die sie im »Mariborer Programm« vertreten hatten, endlich auf.

Die Slowenen haben in ihrem politischen Programm aus dem Jahr 1866 die Forderung nach Vereinigung der Slowenen in »einer eigenständigen österreichischen politischen Organisation« hervor. Doch ausgehend vom Standpunkt, daß sich die Länder, in denen neben den Slowenen Italiener und Deutsche leben, »nicht nach ihrer Nationalität völlig abgrenzen können«, und überzeugt von ihren »einheitlichen Interessen«, forderten sie daß sich die Länder Istrien, Triest, Görz und Gradisca, Kärnten und Krain im Königreich Illyrien vereinen sollten, dem sich die slowenische Steiermark anschließen könnte.

Im Gegensatz dazu verlangten einzelne slowenische Politiker, daß die Slowenen auf das historische Recht verzichten sollten, und auf der Grundlage des Programms »Vereintes Slowenien« eine rein »slowenische Gruppe« (Slowenien) gründen sollten und sich dann mit dem kroatischen Dreieinigem Königreich zu einer »jugoslawischen Gruppe« zusammenschließen sollten, die eine der Einheiten der föderativ aufgebauten Habsburger Monarchie bilden sollte. Diese Konzeption wurde von den kroatischen Nationalgesinnten in den Zeitungen »Sviet«, »Pozor« und »Narodne novine« entschlossen vertreten.

PZE za zgodovino filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani

je izdala drugi ponatis učbenika prof. dr. Boga Grafenauerja »Struktura in tehnika zgodovinske vede«, Ljubljana 1960.

Učbenik lahko naročite ali kupite za ceno 180 din na PZE za zgodovino (YU-61000 Ljubljana, Ašerčeva 12, tel. 22 121 int. 209) vsak dan razen sobote od 7. do 14. ure.